

İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştay Kitabı

İÇİNDEKİLER

ÜMİT UYSAL - Muratpaşa Belediye Başkanı.....	1
SUNUM	
Prof. Dr. GÖKHAN CİVELEKOĞLU.....	2
ÖNSÖZ	
HAKKINDA.....	3
PROGRAM.....	4
MURATPAŞA AKDENİZ'İN GELECEĞİ İÇİN BULUŞTU.....	6
DEĞERLENDİRME BİLDİRGESİ.....	11
ATLAS SARRAFOĞLU.....	13
“Biz Değilsek Kim, Şimdi Değilse Ne Zaman?”	
ELFİN TATAROĞLU.....	15
“Sürdürülebilir Tüketimin Yaşama Yansımaları”	
Prof. Dr. EMİNE DİDEM EVCİ KIRAZ.....	17
“Sağlıklı İklim Reçetesi”	
BÜLENT ŞIK.....	22
“İklim Krizi, Çocuklar ve Gıda Güvenliği”	
Dr. İLTER YENİDEDE.....	31
“İklim Dostu Sürdürülebilir Beslenme”	
Prof. Dr. ANLI ATAÖV.....	40
“Yerel İklim Eylemi: Birlikte Tasarım ve Pratik Öneriler”	
Doç. Dr. CEREN UYSAL OĞUZ - Doç. Dr. SENEM ATVUR.....	49
“İklimin Kırılgan Grupları, İklim Adaleti, İklim Demokrasisi ve Göçler”	
Doç. Dr. ÖZGÜR ARUN.....	59
“İklim Krizinin Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi”	

SUNUM

Dünya nüfusu 1 milyara 1802 yılında ulaştı.

Yaklaşık 1 yüzyıl sonra, 1927'de dünya nüfusu 2 milyar oldu.

Takvimler 15 Kasım 2022'yi gösterdiğinde ise dünya nüfusu 8 milyardı.

Artık, bir gerçek ki, otobüsteki koltuk sayısından çok daha fazla yolcu var ve bu çok derin sorunlara yol açıyor.

Kaynaklar yetmiyor, insanoğlu durmuyor.

Dünya kirlendi, daraldı, daralmaya da devam ediyor. Kaynaklar yok oluyor.

Sağlıklı çevre, sağlıklı gıda, temiz su ve yaşanabilir bir dünya herkes için bir zorunluluk. Ve ancak tüm bunları zorunluluk olarak gördüğümüzde 'ortak düşünmenin' imkanı ortaya çıkar.

Nüfusunun yüzde 85.2'si kentlerde yaşayan ülkemizde bir yaşam standardı inşa etmek istersek mutlaka iklim ve çevre konusunda çalışmaya mecburuz. Hep beraber, ne yaparsak yapmanın zamanıdır. Doğrudan sonuç alan, planlı hareketleri zorlamak mecburiyetindeyiz. Bilim insanlarımızla konuşarak, bu mücadelenin yollarını, yöntemlerini belirlemek zorundayız.

Biz de bunu yapıyor, +0,5 Akdeniz'in Geleceği çalıştaylarıyla ortak düşünmenin imkanlarını zorluyoruz.

Muratpaşa Belediyesi olarak, +0,5 Akdeniz'in Geleceği çalıştaylarının ilkinin 2021 Kasım ayında gerçekleştirdik. İklim Değişikliği temasıyla toplanan çalıştayın bildirilerini de dijital kitap olarak yayınladık.

'İklim Krizinde Yaşamaya Dair' temasıyla 2022 Aralık ayında gerçekleştirdiğimiz ikinci çalıştayımızda ise, Nazım Hikmet'in dediği gibi 'Yetmişinde bile, mesela, zeytin dikeceksin' diyerek büyük bir ciddiyetle bu sorunları ele almak için toplandık.

Muratpaşa Belediyemizin iklim portalında (<https://iklim.muratpasa-bld.gov.tr>) yayınladığımız çalıştay kitaplarımızın ise, alanda çalışma yapanlar ve komşularımız için önemli bir kaynak olacağını düşünüyoruz.

Ümit UYSAL
MURATPAŞA BELEDİYE BAŞKANI

ÖNSÖZ

Prof. Dr. GÖKHAN CİVELEKOĞLU *Çalıştay Bilimsel Oturum Danışmanı*

Ülkemizin de taraf olduğu Paris İklim Anlaşmasına göre küresel ortalama sıcaklık artışı 1,5°C'yi geçmemelidir. 0,5°C ilaveyle sıcaklığın 1,5°C'den 2°C'ye çıkması; Akdeniz havzasında ekosistemlerde hızla bozulmanın, felaketlerin, kuraklığın ve kıtlığın artması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle +0,5'lik sıcaklık yükselmesi Akdeniz'in, dolayısıyla Antalya'nın geleceği için kritik öneme sahiptir.

Bilimsel tespitler sıcaklık artışının şimdiden 1,1°C'yi bulduğunu, alışkanlıklarımızı değiştirmesek, 2030 yılından sonra 1,5°C küresel ısınma sınırının aşılacağını göstermektedir. 2100 yılına doğru ise bu artışın 2,2°C'yi geçmesi kaçınılmaz olacaktır. Karbon emisyonlarını ciddi şekilde azaltmak, kalan emisyonları tutan teknolojileri kullanmak ve yaygınlaştırmak, problemin en bilindik çözümleridir. Ancak küresel çözümler, ülkelerin somut politika üreterek uygulamaları, yeşil teknolojilere yatırım desteği vermeleri ile mümkündür.

Kapsayıcı hedef, 2050 yılına kadar sera gazı emisyonlarını net sıfıra getirmektir. Fakat ülkelerinin bir araya gelip iklim krizi için topyekûn bu hedefe odaklanması, politik ve ekonomik faktörlerden dolayı oldukça güç görünmektedir. Ülke dinamiklerimizi esas alan strateji, plan ve uygulamalar büyük önem taşımaktadır. Süreci hızlı ve etkin kılacak yol ise yerelden başlayarak ülke genelinde halkın farkındalığının artırılmasıdır. Bu nedenle ikincisi gerçekleştirilen etkinliğin bu yılki teması "İklim Krizinde Yaşamaya Dair" olarak belirlenmiştir.

Muratpaşa Belediyesi ev sahipliğinde düzenlenen "+0,5°C Akdeniz'in Geleceği: İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştayı" 2 Aralık 2022 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Türkan Şoray Kültür Merkezi'nde, konularında uzman kişilerin katılımıyla; iklim değişikliğinin halk sağlığı, gıda güvenliği ve sosyo-ekonomik duruma olan etkilerini konu alan 2 oturumda toplam 6 bildiri sunulmuştur. Yüz yüze gerçekleştirilen etkinliğe 350'nin üzerinde izleyici katılmıştır.

İklim değişikliğine bağlı olarak yaşanacak göçler, halk sağlığı ve gıda güvenliğinde muhtemel tehditler, yaşlılar, çocuklar ve kırılgan grupların karşı karşıya kalacağı zorluklar, iklim adaleti ve tüm bu konulara ilişkin yerel yönetimlerin çözüme yönelik atması gereken adımlar, alanlarında uzman konukların katılımıyla tartışılmıştır. Etkinlik kapsamında çevreci proje sunumları, resim ve ileri dönüşüm performansları sergilenmiş; ekolojik üretim ve vegan beslenme atölyesi faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Muratpaşa Belediyesi ASSİM İnovasyon Merkezi ve Genç İklim Gönüllüleri de Çalıştay boyunca farkındalık oluşturarak, etkinliğe katkı sağlamıştır. Organizasyon sonunda toplam 12 maddeden oluşan çalıştay değerlendirme bildirgesi kamuoyuyla paylaşılmış, bildirme maddelerindeki hususların yerel ve merkezi ölçekteki uygulamalarının takipçisi olunacağı vurgulanarak, etkinlik sonlandırılmıştır.

HAKKINDA

Akdeniz'e kıyısı olan belediyelerle, Akdeniz'in Geleceği ve iklim için Muratpaşa'da buluştuk.

Artan hava sıcaklığı ve kuraklık, azalan doğal kaynaklar, yükselen deniz seviyeleri, düzen-siz/aşırı yağışlar, kuraklık, sel ve kasırga gibi artan doğal felaketler, çevresel bozulmanın temel göstergeleridir. Ancak iklim krizi sadece ekosistemin zarar görmesinden ibaret değildir. Adaletten uzak sosyo-ekonomik şartlar, gıda ve su kıtlığı, halk sağlığında bozulmalar, mevcut krizleri tetiklemekte ve üzerine yenilerini eklemektedir.

Sürdürülebilir çevre ve iklim dostu bir kent olarak, küresel ısınmayla meydana gelen iklim krizleri konusunda farkındalık yaratılması, adaptasyonun sağlanması ve neden olan faktörlerin azaltılması için bir dizi etkinlikler yapmaktayız.

Antalya Muratpaşa Belediyesi olarak, geçen yıl **+0,5°C Akdeniz'in Geleceği** üst başlığında **İklim Değişikliği** temasıyla düzenlediğimiz çalıştayımızın **2'ncisini, İklim Krizinde Yaşamaya Dair** temasıyla, **2 Aralık 2022** Cuma günü **Türkan Şoray Kültür Merkezi**'nde gerçekleştirdik.

İklim krizinin, 'sosyo-ekonomik durum', 'gıda güvenliği' ve 'halk sağlığına' etkilerinin konuşulacağı, konularında uzman akademisyen, yazar ve kurum temsilcilerinin katılım ve sunumları ile iki oturum olarak gerçekleşecek **Çalıştay**'ın, aşağıdaki kazanımlara ulaşması hedeflenmektedir:

- İklim krizi uyum kapasitesini ve kent bilincini artırmak;
- Bilgi akışını sürekli kılarak, eylem planı altlığını oluşturmak;
- Su, gıda, sağlık, barınma ve ulaşım gibi temel ihtiyaçlar için bireysel ve yönetsel davranış değişikliğini ortaya koymak;
- Dezavantajlı / kırılgan grupların yaşadığı eşitsizlikleri azaltmak için somut önlemler geliştirmek.

PROGRAM

Saat 09.00-09.30

GİRİŞ & KAYIT

Yer: Türkan Şoray Kültür Merkezi

Saat 09.30-10.15

AÇILIŞ PROGRAMI

Yer: Türkan Şoray Kültür Merkezi

Saat 10.15-12.30

BİRİNCİ OTURUM

İKLİM KRİZİNDE GIDA VE SAĞLIK

Prof. Dr. EMİNE DİDEM EVCİ KIRAZ

Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi
Halk Sağlığı Anabilim Dalı
"Sağlıklı İklim Reçetesi"

BÜLENT ŞIK

Gıda Mühendisi, Akademisyen
"İklim Krizi, Çocuklar ve Gıda Güvenliği"

Dr. İLTER YENİDEDE

Ataşehir Florence Nightingale Hastanesi
Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı
"İklim Dostu Sürdürülebilir Beslenme"

Saat 12.30-14.00

ATÖLYE ÇALIŞMALARI Türkan Şoray Kültür Merkezi Fuayesi

Saat 14.00-16.00

İKİNCİ OTURUM:

İKLİM KRİZİNDE KIRILGANLIK

Prof. Dr. ANLI ATAÖV

*Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü*

“Yerel İklim Eylemi: Birlikte Tasarım ve Pratik Öneriler”

Doç. Dr. CEREN UYSAL OĞUZ

Doç. Dr. SENEM ATVUR

*Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü*

“İklimin Kırılgan Grupları, İklim Adaleti,
İklim Demokrasisi ve Göçler”

Doç. Dr. ÖZGÜR ARUN

*Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Gerontoloji Bölümü*

“İklim Krizinin Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi”

Saat 20.00

GÜNDEM ÖZEL: KRİZDE YAŞAMAYA DAİR

ALİ HAYDAR FIRAT *İletişim Bilimci, Yazar*

ELFİN TATAROĞLU *Akademisyen, Yazar*

GÖKHAN GÜNAYDIN *CHP PM Üyesi, Ziraat Mühendisi*

İBRAHİM VARLI *Birgün Gazetesi Genel Yayın Koordinatörü*

ÜMİT UYSAL *Muratpaşa Belediye Başkanı*

Muratpaşa Akdeniz'in Geleceği için buluştu İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştayı yapıldı

Muratpaşa Belediyesi'nin iklim krizine dikkat çekmek ve yerelde farkındalık oluşturmak amacıyla düzenlediği +0,5 oC Akdeniz'in Geleceği çalıştayının ikincisi 'İklim Krizinde Yaşamaya Dair' başlığında 2 Aralık'ta Türkan Şoray Kültür Merkezi'nde gerçekleştirildi. Muratpaşa Belediye Başkanı Ümit Uysal'ın ev sahipliğinde yapılan çalıştayın açılışında CHP Doğa Hakları ve Çevreden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Ali Öztunç, CHP Parti Meclisi (PM) Üyesi Gökhan Günaydın'la birlikte milletvekilleri, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, sendikalardan temsilciler ve iklim aktivistleri de yer aldı.

İKLİM ANA ÇALIŞMA ALANI

Çalıştayın açılış konuşmasını yapan Belediye Başkanı Uysal, iklim krizini ana bir çalışma alanı olarak tanımladıklarını söyledi. Antalya'nın da parçası olduğu Akdeniz çanağında krizin çok somut yaşandığını dile getiren Başkan Uysal, 2016'da nitelikli evsel atıkların kayıpsız geri dönüşümünü sağlayan Çevreci Komşu Kart projesiyle bu alandaki çalışmaların başladığını aktardı. Başkan Uysal, belediyenin çevre alanındaki çalışmalarını şöyle özetledi: "Çevre eğitimi alanında çalışmalarımız devam ediyor. Türkiye Çevre Eğitim Vakfı'nın (TÜRÇEV) çevre eğitim etkinlikleri alanında verdiği ödülü üst üste 7 yıldır alıyoruz. 300 bin adet perlatör olarak da bilinen su tasarruf başlığının dağıtımını gerçekleştirdik. Kendi enerjisini üreten ve aynı zamanda akıllı sulama sistemine sahip parklarımızı yaygınlaştırıyoruz. Belediye hizmet binalarımızda karbon salınımı azaltmak için çalışmalarımız devam ediyor."

'BU DÜZEN DEĞİŞMELİ'

Başkan Uysal'ın davetiyle sahneye gelen 15 yaşındaki iklim aktivisti Atlas Sarrafoğlu ise "Bize bırakılan mirası reddederek başka bir dünya olabileceğini göstermek için hala şansımız var" derken CHP PM Üyesi Gökhan Günaydın, çevreyle dost politikaları hayata geçirilmesi için ihtiyacın sadece iktidar değil düzen değişimi olduğuna vurgu yaptı. Günaydın, "Bu düzen değişimi içerisinde insan her şeyin efendisi olma yanılışmasından vazgeçmeli. Doğanın yalnızca bir parçası olarak onunla uyumlu çalışma gereğini ortaya koymalıdır. Bunun için de hep beraber yapmamız gerek-

madeniyle ilgili ilerleyen günlerde ciddi sıkıntılar yaşanacağını söyledi. Bölgede yargı süreci devam ederken bir yandan da ciddi bir direniş olduğunu belirten Öztunç, "Kömür çıkarmak için ormanlarını kesmek istiyorlar. Ama TBMM'ye özel bir yasa gelecek. Bir şirket için özel bir yasa getiriliyor" dedi.

İKLİM KRİZİNDE SAĞLIK, GIDA VE KIRILGANLIK

Akademik oturumların danışmanlığını Prof. Dr. Gökhan Civelekoğlu üstlenirken; "İklim Krizinde Gıda ve Sağlık" başlığındaki birinci oturumunda, Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Emine Didem Evci Kiraz "Sağlıklı İklim Reçetesi", gıda mühendisi ve akademisyen Bülent Şık "İklim Krizi, Çocuklar ve Gıda Güvenliği" ve Dr. İlter Yenidede "İklim Dostu Sürdürülebilir Beslenme" üzerine konuştu.

"İklim Krizinde Kırılğanlık" başlığındaki ikinci oturumda ise ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Prof. Dr. Anlı Ataöv "Yerel İklim Eylemi: Birlikte Tasarım Ve Pratik Öneriler", Akdeniz Üniversitesi (AÜ) Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden Doç. Dr. Ceren Uysal Oğuz ve Doç. Dr. Senem Atvur "İklimin Kırılğan Grupları, İklim Adaleti, İklim Demokrasisi Ve Göçler" ve Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Özgür Arun ise "İklim Krizinin Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi" üzerine sunum yaptı.

en çok şey var. Önümüzdeki günlerin hem teknik anlamda hem siyasi anlamda bu düşüncelerin yaşama geçirilebileceği bir zamanı bize getirmesi dileğiyle" diye konuştu.

CHP Genel Başkan Yardımcısı Öztunç ise Muğla'nın Milas ilçesine bağlı İkizköy'de iki termik santrale kömür sağlamak amacıyla Akbelen Ormanı'nda açmak istediği kömür

Çalıştay, Muratpaşa Belediye Başkanı Ümit Uysal'ın ev sahipliğinde; Cumhuriyet Halk Partisi PM Üyesi Gökhan Günaydın, akademisyen ve yazar Elfin Tataroğlu, Birgün gazetesi Genel Yayın Koordinatörü İbrahim Varlı ve iletişim bilimci ve yazar Ali Haydar Fırat'ın katıldığı 'Krizde yaşamak' başlıklı Gündem Özel programıyla sona erdi.

DEĞERLENDİRME BİLDİRGESİ YAYIMLANDI

Çalıştayın ardından yayımlanan değerlendirme bildirgesi 12 maddeden oluştu. İklim krizinin kontrol edilebilir etkilerine karşı azaltım önlemlerini uygulamanın, kaçınılmaz etkilerine karşı uyum sağlamanın gerekliliğine dikkat çeken bildirmede, iklim krizine karşı kentsel planlama alanında alınacak önlemlerin kritik önemde olduğu vurgulandı.

Yerel ölçekte iklim platformu kurulmasını öneren bildirme, platform bölgedeki tüm dinamikleri içinde barındıracak şekilde oluşturulmasını önerdi. Yaşlılık, çocukluk ve ergenlik, beslenme, tarım, ormansızlaştırma, su kaynakları, göç gibi iklim krizinin etkilerinin görüldüğü pek çok başlığı değerlendiren bildirgenin, yerel yönetimlerin gıda üretim-tüketim zincirine dahil edilmesi gerekliliği vurgusu dikkat çekti.

Bildirmede gereklilik şöyle ifade edildi: "Üretilen her yiyeceğin üçte biri son tüketiciyi beslemeden israf olmaktadır. Bu durumun önüne geçecek gıda tedariki ve güvenliği alanlarında ciddi çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin gıda üretim-tüketim zincirine mutlaka dahil olması gerekmektedir"

Çalıştayın değerlendirme bildirgesinin tam metnini iklim.muratpasa portalından okuyabilirsiniz.

GENÇLER DE AKDENİZ'İN GELECEĞİ İÇİN BURADAYIZ DEDİ

Çalıştay, Akdeniz Üniversitesi Çevre Mühendisliği, Gıda Mühendisliği, Peyzaj Mimarlığı, Coğrafya Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Ziraat Fakültesi öğrencilerinin yoğun katılımıyla gerçekleşirken, gençler "Akdeniz'in geleceği ve iklim için biz de buradayız" dedi. Program kapsamında yapılan atölye çalışmaları, performanslar ve proje sunumları da büyük ilgi gördü.

Elektronik atıkları sanata çeviren ressam Ayşecan Hizmet'in koordinatörlüğünde ATSO Güzel Sanatlar Lisesi resim bölümü öğrencileri resim öğretmenleri Ahmet Kaya eşliğinde bir resim performansı gerçekleştirdi. Gençler, tuval üzerine kağıt atıklar ve akrilik boya ile çalıştıkları "Doğa Ana" resmi ile, hem iklim krizine, hem de daha yaşanılır güzel bir dünya

yaratabilme umuduna dikkat çektiler.

Akdeniz Üniversitesi Serik Gülsün Süleyman Süral Meslek Yüksekokulu Tasarım Bölümü Moda Tasarım Programı öğrencileri, öğretim görevlisi Mine Aydoğan'ın yürütücülüğünde çevreci atölyeler ve sunumlarla çalışmaya katıldı.

Avrupa'nın en büyük sivil toplum merkezi olma özelliği taşıyan Abdullah Sevimçok Sivil Toplum ve İnovasyon Merkezi ise,

gençlerin çevre alanındaki proje sunumlarıyla yer aldı.

Sosyal İklim Derneği işbirliğiyle yapılan Muratpaşa İklim Maratonu'na katılan gençler 'İklim İçin El Ver' diyerek performans gerçekleştirdi. Bundan sonraki çalışmalarına Muratpaşa Genç İklim Gönüllüleri olarak devam edecek gençler, yeşil çatı uygulaması sunumu ve etkinliğin karbon ayak izi hesaplamasını yaptı.

Yaşamdan Yana Derneği'nin vegan süt, yoğurt ve ayran yapımını anlattığı Vegan Atölye de dikkat çeken etkinliklerdendi.

KARBON AYAK İZİ EN AZA İNDİRMEK İÇİN NELER YAPILDI?

Çalıştayımız sırasında ortaya çıkacak karbon ayak izini en aza indirmek ve farkındalık yaratmak için bazı uygulamalar gerçekleştirildi.

Çalıştayla ilgili program ve bilgiler iklim portalında (iklim.muratpasa-bld.gov.tr) paylaşıldı. Geçen yılki çalıştayın kitabı gibi, bildirilerden oluşacak 2022 Çalıştay Kitabı da dijital olarak daha sonra portalda yayımlanacak.

Konuşmacılara sunulan anı plaketleri ise, 'ileri dönüşüm plaketi' olarak, elektronik atıkları sanata dönüştüren ressam Ayşecan Hizmet tarafından atık ana kartlar üzerine tasarlandı.

Konuklara sunulan öğle yemeği ise Muratpaşa Belediyesi'nin Aşevi tarafından vegan yemeklerden hazırlandı.

Girişte ise konuklara su tasarruf başlıkları, yeşeren kalemler ve kurakçıl ortamda yetişebilen bitkiler dağıtıldı.

PAŞA KAVAKLARI ÇAĞLAYANLARININ DÜNÜ VE BUGÜNÜ AFİŞTE

'İklim Krizinde Yaşamaya Dair' temasıyla Nazım Hikmet'in şiirine de gönderme yapan Çalıştay, bu yıl afişiyle de dikkat çekti. Afiş, Işıklar Caddesi'nin sonundan, falezlerden Akdeniz'le buluşan Paşa Kavakları Çağlayanlarının yok oluşunu, 87 yıl sonra aynı yerden çekilmiş fotoğrafla gösteriyor. ATSO arşivinde yer alan ve 1930 yılında çekildiği tahmin edilen fotoğrafta, su kanallarıyla denize ulaştırılan suyun, çağlayanlar yaparak aktığı görülüyor. Fotoğrafta ayrıca 1928 yılında yapılan 1975'e kadar hizmet veren Antalya'nın ilk elektrik santralinin binası da yer alıyor.

"İklim krizi derinleştikçe sadece binalar değil, hayatımız da metruklaşacak" denilen çalıştayda; "Antalya, iklim krizinden, doğanın dengesinin bozulmasından en fazla etkile-necek kentlerden biri. Harap hale gelmemek, metruk yaşamlara hapsolmemek, maviyi, yeşili yitirmemek için ayağa kalk ve çaba harca!" çağrısı yapıldı.

"Nazım Hikmet'in dediği gibi 'Yetmişinde bile, mesela, zeytin dikeceksin' diyerek büyük bir ciddiyetle bu sorunları ele almak için buradayız" mesajı verildi.

DEĞERLENDİRME BİLDİRGESİ

İklim krizine dikkat çekmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla Muratpaşa Belediyesi ev sahipliğinde düzenlenen "+0,5°C Akdeniz'in Geleceği: İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştayı" 2 Aralık 2022 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilmiştir.

Türkan Şoray Kültür Merkezi'nde, konularında uzman kişilerin katılımıyla; iklim değişikliğinin halk sağlığı, gıda güvenliği ve sosyo-ekonomik duruma olan etkilerini konu alan 2 oturumda toplam 6 bildiri sunulmuştur. Yüz yüze gerçekleştirilen etkinliğe 500 civarında izleyici katılmıştır.

Etkinlik kapsamında çevreci proje sunumları, resim ve ileri dönüşüm performansları sergilenmiş; ekolojik üretim ve vegan beslenme atölyesi faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Muratpaşa Belediyesi ASSİM İnovasyon Merkezi ve Genç İklim Gönüllüleri de Çalıştay boyunca farkındalık oluşturarak, etkinliğe katkı sağlamıştır.

Gerçekleştirilen sunumlar ve izleyicilerin geri bildirimleri sonucunda, aşağıdaki önemli noktaların değerlendirme bildirgesinde yer alması uygun görülmüştür:

1. İklim krizinin kontrol edilebilir etkilerine karşı azaltım önlemlerini uygulamak, kaçınılmaz etkilerine karşı ise hazırlıklı olarak uyum sağlamak gerekmektedir. Bu kapsamda karbon yutak alanlarının korunması ve artırılması, fosil yakıt tüketiminin azaltılması, uyum sürecinde ise azalan kaynakların etkin kullanılarak, yerele özgü kırılganlık ve risklerin iyi analiz edilerek icraat üretilmesi şarttır.

2. İklim tehdidine karşı ulusal ve yerel ölçekte kentsel planlama için alınacak önlemler kiritik öneme sahiptir. Bu önlemler en küçük ölçekten başlayarak; yapı, parsel, semt, mahalle, ilçe ve kent sıralamasıyla kurgulanmalıdır.

3. Yerel ölçekte alınacak önlemler ancak etkin bir iklim platformu ile mümkündür. Platform bölgedeki tüm dinamikleri içinde barındıracak şekilde oluşturulmalıdır. Doğru koordinasyon için araştırma, veri yönetimi, politika geliştirme, eğitim ve uygulama/kontrol başlıklarında oluşturulacak çalışma grupları verimli bir şekilde çalışmalıdır.

4. Yaşlı insanlara karşı sergilenen yaş ayrımcılığı giderek artmaktadır. Buna ilave olarak iklim krizi, kent ve kırsaldaki yaşlı nüfusu daha derinden etkileyecektir. İleri yaş grubunun seyahat, adalete erişim, çalışma, sağlık gibi temel haklar ile ilgili olumlu politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

5. Beslenme seçimi iklim krizi için kritik bir konudur. Aynı kalori değerinde hayvansal gıda üretimi, tahıl ve sebze üretimine göre 10 kat daha fazla sera gazı oluşturmaktadır. Bu nedenle ülke genelinde "Agroekolojik Tarım Politikası", yerelde ise "Gıda Strateji Planları" oluşturmalı ve uygulanmalıdır.

6. Üretilen her yiyeceğin üçte biri son tüketicuyu beslemeden israf olmaktadır. Bu durumun önüne geçecek gıda tedariki ve güvenliği alanlarında ciddi çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Yerel yönetimlerin gıda üretim-tüketim zincirine mutlaka dahil olması gerekmektedir.

7. Dünya yüzeyinde tarım için uygun olan alanların dörtte üçü, yemek üzere yetiştirilen hayvanları beslemek için kullanılmaktadır. Ancak ekili olan bu alanlardan beslenen ve soframıza gelen hayvansal kalori, besinlerden aldığımız toplam kalorinin sadece beşte

birini oluşturmaktadır. Daha az tarım alanıyla yeterli beslenmeye yetecek kadar gıda yetiştirmek mümkündür. Böylelikle boş kalacak tarım alanlarını tekrar ormanlaştırarak daha fazla karbon tutulabilir.

8. Ülkelerin yaklaşık üçte birinde vektör, su, hava ve ısı değişimi kaynaklı hastalıklar için iklim bilgilerine dayalı erken uyarı sistemi bulunmaktadır. Kentlerimizde bu tür sistemlerin kurulumu ve yaygınlaştırılması, halk sağlığı için alınacak acil önlemler için altlık oluşturmaktadır.

9. İklim değişikliğinin sağlık etkilerini göstermek, klinik uygulamada farkındalığı sağlamak için daha fazla disiplinlerarası çalışma yapılmalıdır. İklim duyarlı hastalıklar listesi hızla hazırlanmalıdır. İklim kaynaklı hastalıkları en aza indirecek kişisel reçetenin vücut direncini yüksek tutmak, sağlıklı gıda tüketmek ve doğada vakit geçirmek olduğu unutulmamalıdır.

10. İklim krizi sürecinde göçü önlemek mümkün olmamakla birlikte, kontrollü göç için sorunun kökünde yatan nedenlerin açığa çıkarılması ve buna yönelik politikalar geliştirilmesi önem taşımaktadır.

11. Çocuklar ve ergenler olumsuz etkilerden kaçınma ya da bu etkilere uyum sağlama konusundaki sınırlı kapasiteleri nedeniyle daha büyük risk altındadır. Dünya genelinde 5 yaş altı çocuklar arasındaki ölümlerin yaklaşık dörtte birinin çevresel riskleri ortadan kaldırmak suretiyle önlenebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla iklim krizini önlemeye yönelik, onarıcı ve koruyucu nitelikteki programların asli öznesi çocuklar olmalıdır.

12. Siyasal partilerin programlarında çevre sağlığından tarıma, gıda imalatından gıda güvenliğine, eğitimden sağlığa her alanda çocukları bir siyasal özne olarak gören, onların sağlığını korumayı ilke edinen bir çerçeveye ihtiyaç bulunmaktadır.

Hazırlanan bildirme maddelerindeki hususların, yerel ve merkezi ölçekteki uygulamalarının takipçisi olacağımızı belirtiyor, etkinliğe katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza ve komşularımıza teşekkür ediyoruz.

BİZ DEĞİLSEK KİM, ŞİMDİ DEĞİLSE NE ZAMAN?

ATLAS SARRAFOĞLU - *Genç İklim Aktivisti*

İklim Krizinde Yaşamaya Dair Çalıştayı'na biz gençlere bir platform açtığı ve bilinçlendirme çalışmaları yaptığı için öncelikle Muratpaşa Belediyesi'ne teşekkür ederim. Ben Atlas Sarrafoğlu, 15 yaşındayım ve 11 yaşından bu yana iklim aktivistiyim. Türkiye'de küresel iklim grevleri çağrısını yaptığım günden beri iklim krizinin tam ortasında olduğumuzu söylüyor, büyük şirketlere ve hükümetlere iklim acil durumu çağrısında bulunuyorum. Çünkü öncelikle krize kriz demediğimiz sürece çözümün bir parçası olamayacağımızı anlamamız gerekiyor.

Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin 2014'te yayımladığı 5'inci Değerlendirme Raporu'na göre Türkiye'nin de içinde bulunduğu Akdeniz Havzası, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden en çok zarar görecektir. 2021 yılında aynı panel tarafından hazırlanan rapor bu aciliyeti yinelemiştir. Ancak ilk uyarının üzerinden 8 yıl geçmesine rağmen hala bir acil durum içinde olduğumuzu gösteren eylemlilik görünmüyor.

İklim krizinin en temel sebebi olan petrol, kömür, gaz için yatırımlar yerine yenilenebilir enerji ve adil dönüşüm, sürdürülebilir tarım pratikleri gibi konuların gündemde olması için elimizden geleni yapmalıyız.

Dünyanın en önemli iklim zirvelerinden biri olan "Taraflar Kongreleri"nde de fosil yakıt lobileri sebebiyle fosil yakıttan çıkılması için gerekli çağrılar yapılmıyor. Şu anda gezegenimiz sanayi öncesi sıcaklığın 1.2 derece üzerinde ve 1,5 derece eşiği aşıldığında geri dönülmez devrilme noktaları yaşanacak.

Değerli konuklar ve sevgili arkadaşlarım,

Gezegen olarak bir varoluş krizi içindeyiz ve eğer bugün harekete geçmezsek, çocuklarımızın gözüne bakarak tüm uyarılar karşısında sadece seyrettiğimizi mi söyleyeceğiz? Bize bırakılan bu mirası reddederek başka bir dünya olabileceğini göstermek için hala bir fırsatımız var.

Geçtiğimiz yaz Pakistan'da yaşanan seller nedeniyle 33 milyon insan yerinden edildi, 1500 kişi hayatını kaybetti ve ülkenin üçte biri sular altında kaldı. Sellerden dolayı ülke şu anda deng humması, sıtma ve tifo gibi salgınlarla karşı karşıya. Afrika boynuzunda halklar 5 yıldır üst üste yağmur yağmadığı için kuraklık ve kıtlıkla boğuşuyor. Bu felaketlerin yarın burada olmayacağını garantisini bize kimse veremez.

Antalya'ya davet edildiğimde ilk aklıma gelen Berivan Karakeçili oldu. 24 Ocak 2019'da Antalya Kumluca'da oluşan hortumda yaşamını kaybetti Berivan Karakeçili. Yani bir iklim krizi kurbanı o aslında. Üstelik henüz 13 yaşında bir mevsimlik çocuk işçiydi. Portakal bahçesinde çalışıyordu. Patronu; "kafanıza taş yağsa, çalışacaksınız" diye bağırırken,

çatıdan uçan bir saç levha başına çarpıp onu öldürdü. Berivan'ın her ölüm yıldönümünde onu anarım çünkü çok etkilenmişim Berivan'ın hikayesinden ve yaşadığı iklim adaletsizliğinden.

İklim krizi, bir insan hakları krizidir. En fakir bölgeler ve halklar bu karbon emisyonlarına sebep olmadıkları halde en çok etkilenenlerdir. Bugün burada iklim krizini konuşurken, dünyanın diğer bölgelerinde topraklarını, geçim kaynaklarını, temel insan haklarını, kültürlerini, dillerini, evlerini, sevdiklerini kaybedenleri aklınızdan çıkarmamanızı istiyorum.

Umut; güçlendirebileceğimiz bir kastır, bunu güçlü tuttuğumuzda, değişimin ve çözümün bir parçası olabileceğimizi düşünüyorum. Çünkü, biz değilsek kim; şimdi değilse ne zaman?

SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİMİN YAŞAMA YANSIMALARI

ELFİN TATAROĞLU

Kapitalizmin doğurduğu tüketim kültürü ve materyalist yaşam tarzları zamanla gelecek nesillere yaşanılabilir bir toplum ve yeterli doğal kaynak bırakmamızı olanaksız kılmaktadır. Doğal kaynakların tükenmesine, ekolojik dengenin bozulmasına sebep olan davranışlarda, uygulamalarda işletmelerin, hükümetlerin, devletlerin sorumluluğu olduğu kadar her bir bireyin de sorumluluğu vardır.

Kaynakların tükeneneceği bir geleceğe hazırlık yapmak, bu tükenişin hızını yavaşlatmak, gelecek nesillere iyi bir miras bırakmak için dünyadaki birçok ülke büyük bir arayışın içine girmiştir. Bu arayış karşımıza sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir üretim kavramlarını çıkarmaktadır. Her bir bireyin kendi yaşamında atacağı küçük adımlarla tükettiği ürünlerdeki atık miktarını azaltması, mümkünse yeniden kullanması ve son aşamada da geri dönüşümü sağlaması önemli bir değer yaratmaktadır. Sürdürülebilir tüketim bilinci bu derecede önemli bir unsurken, kişilerin bundan kaçınıyor olmasının nedenleri üzerine araştırma yapan bilim insanları iki önemli sonuca varmışlardır. Bu kaçınmanın ilk gerekçesi geri dönüşümlü ürünlerin maliyetli oluşudur. Birey enerji israfını azaltan teknolojik ürünlerin, geri dönüşüme uygun kumaşların, elektrikli araçların yüksek maliyetini ödemeye razı olsa da bu sefer karşısına kalite ve doğruluk endişesi çıkmaktadır. Bu maliyeti ödemeye hazır olan birey bu davranışının sonuçlarını, çıktılarını uzun bir vadede, gelecek kuşaklarda yaşayacak olması, aynı zamanda sürdürülebilirlik kavramının soyutlaşmasına neden olmaktadır. İşte bu gerekçelerle kişinin bir belirsizliğe ve hatta yılgınlığa sürüklendiği söylenebilir.

Peki bu yılgınlıktan kurtulmak, sürdürülebilir tüketimi bir yaşam felsefesi haline getirmek mümkün müdür?

Elbette. Özellikle Doğu'da yetişmiş bilgelerin yaşam tarzlarından öykünerek oluşturulan 'gönüllü sadelik' yaklaşımı, bireylerin kendi hayatlarında uygulayacakları maddi sadeleştirme ile çevreyle uyumunu arttırarak, minimum tüketimle yaşamdan haz almasının yollarını sunmaktadır. Gönüllü sade yaklaşımın teorize edilme safhasında feyz aldığı bilgilerden biri de Hindistan'daki bağımsızlık mücadelesi ile tanınan Mahatma Gandhi'dir. Gandhi kendi kendine yeten bir aşram kurarak, basitleştirilmiş bir yaşamın öncülüğünü yapmıştır. Çıkrık ile örülen el işi, geleneksel dhoti ve örtü gibi giysilerini bizzat kendisinin yaptığı bilinen lider, oruçla arınma ve vejetaryenlik gibi felsefeleri yaşamında uygulamıştır. İstatistikçi, ekonomist Friedrich Schumacher'in 'Küçük Güzeldir' adlı kitabında derinlemesine işlediği gibi karmaşıklıktan uzak, yalın ve sadeleştirilmiş devlet yapısı ve yaşam, sürdürülebilirlik için esastır.

Bu yalın yaşam tarzı kimi zaman bir öğreti ya da inançla insanların yaşamına girdiği gibi savaşlar, felaketler, salgınlar ile de uygulanabilir ya da zorunluluk olmuştur. Japonya'nın

ikinci dünya savaşı sonrası, kıt kaynaklarından ötürü sıfır israfı sağlayan tam zamanlı üretim, yalın üretim, altı sigma uygulamaları buna örnektir.

Kurtuluş Savaşı gibi yıkıcı bir savaştan zaferle çıkmış ve bu zaferin öncülüğünü yapan büyük lider Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yoksul bir halkla birlikte yeniden bir kalkınma öyküsü yazması, tüm kaynakların üretime, tarıma, çiftçiye seferber edilmiş olması, kamucu politikalar ve israfın her türlüsünden kaçınılması, üstelik bu kaçınmanın halkın yaşam felsefesi haline dönüşmüş olması yine bu sıfır israfın güzel bir örneğidir. Savaştan çıkmış genç Cumhuriyet'te yetişen kuşaklar; yemeklerini yetecek kadar yapmış, kalanını değerlendirmiş, artan yünlerden kırkyama kıyafetler, battaniyeler yapmış, kurşun kalemi tükenene kadar, suyu ihtiyaç duyduğu kadar, elektriği ise en kısıtlı haliyle kullanmıştır. Bu felsefe birkaç kuşak daha yaşatılsa da 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikalarla kapitalizmin ve onun doğurduğu tüketim kültürünün etkisi hoyratça yaşamımızı sarmıştır.

Dünyayı adeta bir zehirli sarmaşık gibi saran ve sürekli bütün doğal kaynaklarını emen bu tüketim kültürünün gelecek yıllar içerisinde yaratacağı tahribatı birçok fütürist ve bilim insanı araştırmış ve sonuçlarına yönelik tahminlerde bulunmuşlardır. Gelecek bilimcilerden biri olan Brain Rezerve'ün kurucusu Faith Popcorn ve ekibi 1990'larda topladıkları veriler ışığında geleceğe yönelik öngördüğü trendlerde iki önemli kavramı karşımıza çıkarmışlardır; Atmosfer Korkusu (AtmosFear) ve Kozalaşma (Cocooning). Atmosfer korkusu gelecek yıllarda oluşacak kirli su, kirli hava ve kirli yiyeceklerden ötürü insanların bir şüphe ve belirsizlik altında olacağını ve bu olumsuz duyguları nedeniyle zamanla laboratuvar yapımı gıdalar, saf, patojen ve bulaşma riski olmaksızın en güvenli gıda olarak kabul edileceğini öngörmüşlerdir. Kozalaşma ise insanların gelecekte salgınlar, savaşlar, iklim krizi, kirli hava yüzünden evlerine kapanacağını ve tüm sosyal yaşamlarını, iş ilişkilerini, kendilerini ve mahremiyetlerini en güvenli hissettikleri evlerinde 'kozalaşarak' sürdüreceklerini öngörmüşlerdir.

Covid-19 Pandemisi bu kozalaşmanın bir provasını niteliğindedir. İnsanlar güvenli gördükleri evlerine kapanmış, günler süren karantinalar teknolojinin de desteğiyle yeni bir yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır. İnternet üzerinden alışverişin bu süreçte artması, insanların mobil uygulamalar aracılığıyla günlük market alışverişlerini dahi kuryelerin getirdiği bir sistemi hakim kılmıştır. Bu durum pandeminin hafiflediği yıllarda dahi bir alışkanlık olarak çevrimiçi alışverişin sürmesine neden olmuştur. Çevre ve iklim krizi açısından yeni bir tehdit de tüketim ürünlerinin bireyin ayağına kadar gelmesidir. Bu belirli bir yaş üstü insanlar için kolaylık sunarken, ürüne kolayca ulaşabilecek insanlar için bir 'kolaycılık' haline dönüşmüştür. Diğer taraftan Covid-19 salgını, insanların kalabalıklardan kaçma güdüsünü tetiklemiş, doğaya, köye, kasabaya, küçük, sade ve doğal yaşama dönüş arzusunu da arttırmıştır. Bu arzunun gerçekleşmesi belirli bir maliyete dayandığından, çalışmak ve gelir temin etmek gibi zorunluluklardan ulaşılabilmesi zor bir hayal olarak güncelliğini korumaktadır.

Tüketime bağımlı insanlık hayati bir seçim aşamasındadır. Prof. Dr. Jared Diamond'ın 'Çöküş' adlı kitabında dediği gibi; "Tek soru, kendi seçimimizin hoş yollarla mı yoksa savaş, soykırım, açlık, hastalık salgınları ve toplumların çöküşü gibi bizim seçimimiz olmayan nahoş yollarla mı çözüleceğidir".

Adına ister gönüllü sade yaşam ya da yeşil tüketim diyelim, aslanan insanların toprakla, havayla, suyla uyumlu, israfsız bir yaşamı tercih edip etmeyeceğidir.

Prof. Dr. EMİNE DİDEM EVCİ KIRAZ

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1989 yılında mezun oldu. Halk Sağlığı alanında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve Hacettepe Üniversitesi'nde doktora programını tamamladı. İngiltere'de Çevre Koruma, Ekoloji ve Biyoçeşitlilik üzerine eğitim aldı.

Sağlık Bakanlığı'nda Dış İlişkiler Dairesi ve Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nde uluslararası

ilişkiler, şube müdürlüğü ve koordinatörlük yaptı. 1999'da Turizm Sağlığı Şubesi'ni kurdu.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Sağlıklı Şehirler Projesi'nin Ulusal Ağ Koordinatörlüğü'nü üstlenen Evcı Kiraz, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Danışma Kurulu üyesi ve UNDP Türkiye'de İklim Değişikliğine Uyum Eyleminin Güçlendirilmesi Projesi sağlık sektörü uzmanı.

Halen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Disiplinlerarası Çevre Sağlığı Anabilim Dalı Başkanı, Şehrin Sağlığını Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi ve Roman Uygulama ve Araştırma Merkezi müdürü ve Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Didem Evcı Kiraz, Türkiye'de iklim ve sağlık, etkilenebilirlik, risk analizi, sağlıkta iklime uyum alanlarında uzmandır ve ilk eğitim modülünü hazırlamıştır.

SAĞLIKLI İKLİM REÇETESİ

GİRİŞ

Nefes almak için temiz havaya ihtiyacımız vardır. Temiz hava, kaliteli yaşamın göstergesidir. Kaliteli yaşam için temiz havanın yanında, sağlıklı ve güvenli su-toprak-gıda-yaşam ortamı gereklidir. 1990'lı yıllarda, yaşam için gerekenlerin çok büyük risk altında olduğu, bunun yıllarca dile getirilmesine rağmen yapılanların yetersiz olduğu ve Dünya'nın geri dönüşü olmayan bir noktaya geldiği açıklanmıştır. Kasım 2022'de bir araya gelen uzmanlar tekrar ve yeniden aynı şeyi tekrar etmişlerdir. Bu sefer olayın ciddiyeti daha fazladır. Bir yetişkinin normal vücut ısısı yaklaşık olarak 37°C'dir. Bu ısı 35°C'nin altına düşerse veya 39,4°C'nin üstüne çıkarsa olağan dışı bir sürecin belirtisi olabilir. İnsanlar böyle durumlarda kendilerini hasta/rahatsız hissedebilirler. Düşüş veya yükseliş herhangi bir hastalığın da belirtisi olabilir. Kişi zaman kaybetmeden muayene olmalı ve erken tanı için gereken her şey yapılmalıdır. İşte Dünya'nın vücut ısısı hızla yükselmekte ve sınır değer olan ortalama 1.5°C yükselmeye ulaşmaktadır. Nedenine yönelik sorgulama yapılmalı, tahliller gerçekleştirilmeli ve erken tanı konarak çözüm bulunmalıdır. Eğer baş edilemeyecek bir durum varsa erken uyarı sistemleri harekete geçirilmeli, koruma altına alınması gerekenlerle ilgilenilmelidir.

Bütün bunlar olmadan sihirli bir reçeteye sorunlar önlenebilir miydi veya erken tedavi edilebilir miydi? Sağlıklı iklim reçetesi yazmak kolay değildir. Sadece uzmanlar yazabilir. Reçete ilaçlardan mı oluşmalıdır? Vücut direnci yüksek olan bir Dünya kolay kolay hastalanmaz. O zaman reçete belki de, doğal yaşam, yeşil alanda zaman geçirme, toprakla meşguliyet, denizde vakit geçirme, sağlıklı gıda tüketme gibi tavsiyeleri içerebilir.

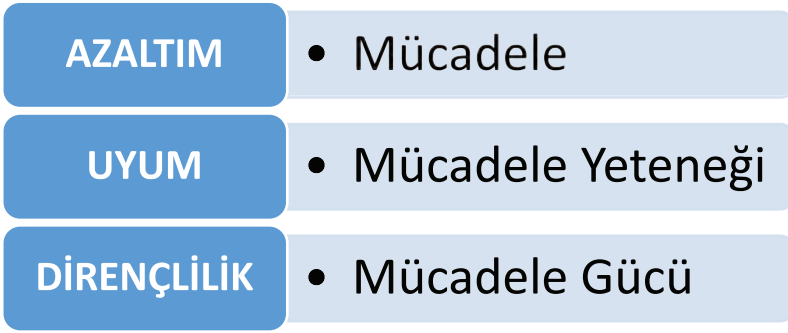
Sağlıklı Olmak

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlığı şöyle tanımlar: *“Sağlık, sadece hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, beden, ruhen ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir.”* (1) Halk sağlığı öncülerinden olan Dr. Charles-Edvard A. Winslow (1877-1957) 1923 yılında halk sağlığını *“Halk sağlığı, organize edilmiş toplum çalışmaları sonunda çevre sağlık koşullarını düzelterek, bireylere sağlık bilgisi vererek, bulaşıcı hastalıkları önleyerek, hastalıkların erken tanı ve tedavisini sağlayarak, sağlık örgütleri kurarak, toplumsal çalışmaları her bireyin sağlığını sürdürecektir bir yaşam düzeyini sağlayacak biçimde geliştirerek hastalıklardan korunmayı, yaşamın uzatılmasını, beden ve ruh sağlığı ile çalışma gücünün artırılmasını sağlayan bir bilim ve sanattır”* şeklinde tanımlamıştır. (2)

DSÖ'nün tahminlerine göre, her yıl dünyada (1,4 milyonu Avrupa'da olmak üzere) 13 milyondan fazla ölüm önlenebilir çevresel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu rakam, insanlığın karşı karşıya olduğu en büyük sağlık tehdidi olan ve aynı zamanda hava kirliliği, yetersiz sanitasyon ve temiz su, kimyasallara ve radyasyona maruz kalma ve güvenli olmayan kentsel ortamları içeren hızlanan iklim krizini de hesaba katmaktadır. (3) Önlenebilir nedenlerden ölüm ve kaybedilmiş yıllar ne kadar artarsa bireysel sağlık ve halk sağlığından o kadar uzaklaşılır.

Sağlıklı İklim

İklimin sağlığı olur mu? Uzun bir süre boyunca gözlemlenen sıcaklık, nem, hava basıncı, rüzgar, yağış ve yağış şekli gibi meteorolojik olayların ortalaması, yıllara göre, mevsimlere göre, ülkelere veya bölgelere göre ne kadar istikrarlı bir seyir izlerse o kadar sağlıklı iklimden bahsedilebilir. İstikrarlı iklime alışmış ekolojik denge ve biyoçeşitlilik sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam sürer. Birey ve toplum, birey ve toplumu destekleyen tüm bileşenler de bu yaşama uyum sağlamıştır, bu yaşamın taşıdığı risklere göre direnç ve mücadele mekanizmaları geliştirmiştir. İklimde görülen değişimler mücadele, mücadele yeteneği ve mücadele gücünü sorgulatmaktadır. (Şekil 1)

(Şekil 1) İklim Değişikliğiyle Mücadele Basamakları, Prof. Dr. E. Didem Evcı Kiraz, Kasım 2022

İklim değişikliği öncelikle sağlığın sosyal belirleyicilerini etkiler; ekonomi ve eğitimle başlayan bir döngü sekteye uğrar. (Şekil 2) Bireysel ve toplumsal sağlık göstergeleri bozulur. Bu bozulmanın iklim tehlikeleri ile ilişkisi; birey, toplum ve sistemlerin duyarlılığı ve iklim değişikliğine uyum kapasiteleri ile orantılı sorunlar ortaya çıkar. Ne kadar nüfus etkilenirse o kadar sağlık yükü artacaktır.

(Şekil 2) Sağlıkın İklim Belirleyicileri, Prof. Dr. E. Didem Evcı Kiraz, Haziran 2021
12 Kasım 2021 tarihinde ilk kez bir hasta iklim değişikliği tanısı almıştır. Haber metni şöyledir: “Dr. Merritt söz konusu kadın hastasında astım, kalp yetmezliği ve susuzluk gibi semptomların görüldüğünü ve artan sıcaklıkların bu hastalıkların tesirini daha da artırdığını kaydetti. Dr. Merritt bu sebeplerden ötürü hastasına ‘iklim değişikliği’ teşhisi koyduğunu söyledi.” (4) Böylece, sağlık sektöründe iklim değişikliğinin sağlık etkileri görünür ve kanıtla desteklenmiş hale gelmiştir.

Sağlıklı İklim Reçetesi

İklim değişikliğini tartışan tarafların bir araya geldiği 26'ncı toplantılarında COP26; 46 milyondan fazla sağlık çalışanını temsil eden 600'den fazla kuruluş, 102 farklı ülkeden 3.400'den fazla kişiyle birlikte, ulusal liderlere ve ülke delegasyonlarına açık bir mektup yayınladılar ve imzaladılar. (5) Mektup, küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlandırarak iklim krizini ele almak için gerçek eylem çağrısında bulunmakta ve insan sağlığını ve eşitliği tüm iklim değişikliği azaltma ve uyum eylemlerinin merkezine koymanın önemini vurgulamaktaydı. Reçeteyi zenginleştirmek üzere başta DSÖ olmak üzere çok sayıda inisiyatif harekete geçmiştir. COP26'da yayınlanan DSÖ İklim ve Sağlık Raporu, sağlıklı iklim reçetesi için sağlık argümanlarını on başlık altında toplamıştır: (6)

1. Sağlıklı bir iyileşmeyi taahhüt edin.
2. Sağlıkımız pazarlık konusu değildir. COP 26'yı 'Sağlık COP'u yapın.
3. İklim eyleminin sağlık yararlarından yararlanın.
4. Sağlıkta dayanıklılık oluşturun.
5. İklimi ve sağlığı koruyan enerji sistemleri oluşturun.
6. Ulaşımı ve hareketliliği yeniden hayal edin.
7. Sağlıkımızın temeli olarak doğayı yenileyin
8. Sağlıklı, sürdürülebilir ve dayanıklı gıda sistemlerini teşvik edin.
9. Hayat kurtarmak için daha sağlıklı, daha yeşil bir geleceği finanse edin.
10. Sağlık camiasını dinleyin ve iklim eylemini reçete edin.

Dünya liderleri 6-18 Kasım 2022'de Şarm El-Şeyh'te düzenlenen COP-27'de önemli iklim görüşmeleri için bir araya gelmiştir. DSÖ, iklim değişikliği ve bunun dünya nüfusu üzerindeki etkisi hakkındaki tartışmaların, küresel halk sağlığının önemini ve bunun iklim değişikliği ve çevre ile nasıl ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu kabul etmeden gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir. (7) DSÖ sağlık-çevre ilişkisini vurgulamak ve kritik olarak sağlık içeriğinin müzakerelere dahil edilmesini sağlamak için konferansta kilit bir rol üstlenmiştir. Özel bir sağlık platformu kurarak, iklim değişikliği ve sağlıkla ilgili 40'tan fazla yan etkinliğe ev sahipliği yapmıştır. Bu etkinliklerden birisi de “İklim Klinikleri: Yeşil Yeni Mutabakat için Sağlıklı İklim Reçetesi”dir.

Sağlığı geliştiren eylemlere odaklanmayı savunanların bir araya gelmesi ve ekonomi yeşili anlaşmaların sağlığı geliştirici yeşil anlaşmalara dönüşmesini sağlayacak adımların atılması açısından “Sağlıklı İklim Reçetesi” geleceği şekillendirecek bir yaklaşımdır.

KAYNAKLAR

- (1)** WHO (2022). WHO remains firmly committed to the principles set out in the preamble to the Constitution. Constitution. <https://www.who.int/about/governance/constitution>, achieved 12.11.2022
- (2)** Yale (2015). C-E.A. Winslow, who launched public health at Yale a century ago, still influential today. Yale News. <https://news.yale.edu/2015/06/02/public-health-giant-c-ea-winslow-who-launched-public-health-yale-century-ago-still-influe>, achieved 12.11.2022
- (3)** WHO (2022). Health on Earth: a healthy planet benefits us all – World Health Day 2022. WHO News. <https://www.who.int/europe/news/item/07-04-2022-health-on-earth--a-healthy-planet-benefits-us-all---world-health-day-2022>, achieved 12.11.2022
- (4)** Euronews (2021). Kanadalı bir doktor dünyada ilk defa bir hastaya 'iklim değişikliği teşhisi' koydu. <https://tr.euronews.com/green/2021/11/12/kanadal-bir-doktor-dunyada-ilk-defa-bir-hastaya-iklim-degisikligi-teshisi-koydu>, achieved 12.11.2022
- (5)** #HealthyClimatePrescription (2021). An urgent call for climate action from the health community #ClimatePrescription. <https://healthyclimateletter.net/>, achieved 12.11.2022
- (6)** WHO (2021). Overview. COP26 special report on climate change and health: the health argument for climate action. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240036727>, achieved 12.11.2022
- (7)** WHO (2022). News. Highlights of some key health events at COP27. <https://www.who.int/news/item/03-11-2022-highlights-of-some-health-key-health-events-at-cop27>, achieved 12.11.2022

Dr. BÜLENT ŞIK

Gıda Mühendisi, akademisyen. Çocuklarda hormonal ve nörolojik sistemi olumsuz etkileyen toksik kimyasal maddelerin tespiti, çocukluk çağı obezitesi, çevre kirliliği, çocuklarda toksik kimyasal madde maruziyetini azaltmak, kitlesel-endüstriyel gıda sistemi, kent gıda stratejileri, iklim krizi, salgın hastalıklar ve biyolojik çeşitlilik kaybı konularında akademik çalışmalar yapmaya devam ediyor. Türk Toraks Derneği Çevre ve İklim Sorunları Savunuculuk Ödülü, Türk Tabipleri Birliği (TTB) Nusret Fişek Halk Sağlığı Hizmet Ödülü, Vefik Kitapçigil Kamu Hizmeti Ödülü ve Halkevleri 'Hakikatın Peşinde' Ödülü'ne layık görüldü. Mutfaktaki Kimyacı, Bizi Yeryüzüne Bağlayan Hikâyeler ve Çocuklar ve Gıda Güvenliği adlı üç kitabı bulunuyor.

İKLİM KRİZİ, ÇOCUKLAR VE GIDA GÜVENLİĞİ

Birleşmiş Milletler (BM) Dünya Gıda Güvencesi ve Beslenme Durumu 2022 raporuna göre, insanlık açlık, gıda güvencesizliği ve yetersiz beslenmeyi sona erdirmekten giderek uzaklaşıyor.¹

2014 yılından beri açlık çeken ve gıda güvencesizliğinden muzdarip insan sayısı artıyor. COVID-19 pandemisi, 2021 yılında 2019 yılına kıyasla açlık çeken nüfusa yaklaşık 150 milyon insanın (2019 ile 2020 arasında 103 milyon ve 2021'de 46 milyon kişi) eklenmesine yol açarak zaten kötü olan bir durumu daha da kötüleştirdi. Başka bir deyişle, dünya çapında tahmini olarak her 10 kişiden 1'i açlık çekiyor.

BM 2030 yılında dünya genelinde açlığı sona erdirmeye hedefi belirlemişti. Ancak yapılan tahminler, 2030'da yaklaşık 670 milyon insanın hala açlıkla karşı karşıya kalacağı yönünde. Bu sayı dünya nüfusunun yüzde 8'ine karşılık geliyor. Sıfır açlık hedefinin konulduğu 2015 yılındaki oran da aynıydı...

Açlık sorununa yol açan en önemli nedenler arasında, iklim krizinin olumsuz etkileri, artan eşitsizlikler, ekonomik krizler, savaş ve çatışmalar ve son birkaç yıldır süren COVID-19 pandemisi gösteriliyor. COVID-19 pandemisinin ülkelerin içine kapanmasına yol açarak gıda tedarik ağlarına zarar verdiği söylenebilir. Ekonomik kriz ve eşitsizlikler ise her zaman olduğu gibi gıdaya erişimi zorlaştırıyor.

Savaş ve çatışmalar toplumların gıda üretim altyapısını tahrip ediyor, göçlere neden oluyor. İklim krizi nedeniyle aşırı yağış, kuraklık ve sel gibi afetlerin daha sık görülmesi ise özellikle yoksul ve kendine yeterli miktarda gıda üretmekte zorlanan ülkelerde gıda güvencesi ve gıda güvenliğini çok olumsuz etkiliyor.

Gıdaya Erişim Hakkı, Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği

Gıdaya erişim hakkı, tüm insanların açlıktan, yetersiz ve kötü beslenmeden korunmasını öngören temel bir insanlık hakkıdır. Gıdaya erişim hakkı, gıdaların yeterli olmasını, güvenilir olmasını, insanların gıdaları temin edebilmek ya da ulaşabilmek için gerekli imkânlarla sahip olmasını ve gıdaların bireylerin beslenme gereksinimlerini karşılama ifadesini ifade eder. Gıdaya erişim hakkı gıda güvencesi ve gıda güvenliği kavramları ile yakından ilişkilidir.

Gıda güvencesi bir toplumun beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli miktarda ve ulaşılabilir gıda maddeleri üretme yeteneğine ve üretilen gıdalara erişiminin sürekliliğine vurgu yapan bir kavramdır. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan besin ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumu gıda güvencesi kavramı ile dile getirilir.

Gıda güvenliği gıdaların hasatı, taşınması, işlenmesi, hazırlanması, depolanması ve son tüketiciye sunulması sürecinde gıda kaynaklı rahatsızlıklara ya da hastalıklara neden olan fiziksel, biyolojik ve kimyasal nitelikteki çeşitli risk unsurlarını önleyecek, zararsız kılacak ya da elimine edecek yaklaşımları ele alan bir kavramdır. Gıda güvenliği çalışmaları gıdaların sağlık riski yaratan çeşitli etkenler açısından güvenilir kılınmasını amaçlar. Gıdaların besleyici

¹The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc0639en>

niteliklerinin zarar görmemesini sağlamak ve bozulmalarını geciktirmek için yapılan çalışmalar da gıda güvenliği çalışmalarının asli bir parçasıdır.

Gıda güvencesi insanların gıdalara erişimini en azından prensipte bir hak olarak tanımlasa da bu hakkı nasıl elde edeceklerine ya da bu hakkın sürekliliğinin nasıl güvence altına alınacağına dair bir şeyler söylemez. Gıdaya erişim hakkını güvenceye alan yaklaşımları tanımlayan, yani işin odak noktasına politik atmosferi ve siyasi karar alma mekanizmalarını da dâhil eden kavram gıda egemenliği kavramıdır.

Gıda egemenliği insanların kendine yeterliliklerini sağlama temelinde gıda maddelerini kendilerinin üretmesinin bir hak olduğunu dile getirir. Gıda egemenliği ekolojik bir bakış açısı ile bu hakkın kuvveden fiile dönüşmesini sağlayacak uygulamaları öne çıkarması, işbirliği ve dayanışma ağlarına yaslanması bakımından her üç kavram içinde teknik, hijyenik ve yasal bir çerçeveye sığışmayan, politik potansiyeli en güçlü kavram olarak tanımlanabilir.

Her üç kavram da birbiri ile yakın ilişki içerisinde olsa da herhangi birini diğerinden ayırarak ele almak olanaklı. Ancak böyle bir yaklaşımın gıda, beslenme ve ekolojik bağlam içinde yer alan toplumsal sorunları daha da derinleştireceği bilinmelidir.

Gıdaya Erişimde Ana Sorunlar

Gıdaya erişim hakkını aşındıran birbirine bağlı ya da birbiriyle etkileşim içinde çok sayıda sorun alanı olduğu açıktır. Ancak küresel ölçekte etkili dört ana sorun olduğu söylenebilir. Bu sorunlar:

- İklim değişikliği ya da iklim krizi
- Toksik kimyasal madde kirliliği
- Biyolojik çeşitlilik kaybı
- Yaşamın sürekliliğine zemin oluşturan fiziki varlıklardaki kayıplar: Doğal yaşam alanlarının, toprağın ve sulak alanların kaybı gibi.

Bu dört ana sorun nedeniyle gıdaya erişim hakkının zaman içinde daha çok aşınacağı, gıda güvencesi ve güvenliği ile ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Örneğin bu konuda yapılan çalışmalara göre iki temel sorun sıklıkla dile getirilmektedir.

- Gıda üretiminde verim kaybı ve besin öğeleri içeriğinde düşmeler.
- Üretilmiş gıdalarda çeşitli faktörlere (bitki hastalıkları, böcekler vb.) bağlı olarak gıda kayıplarında artışlar.

İklim krizi başta ol ak üzere küresel ölçekte seyreden sorunlara bir çözüm bulunamaması halinde gıdalarla ilgili her iki sorunun da önümüzdeki yıllarda daha da derinleşeceği beklenmektedir. Örneğin, iklim krizine bağlı olarak artış gösterecek sıcaklıkların tahıl üretimindeki kayıp oranlarını artıracığı tahmin edilmektedir. Yapılan bir çalışmada 1 oC'lik bir küresel sıcaklık artışının dünya buğday üretiminde %4,1 ile 6,4 arasında bir verim kaybına yol açacağı belirtilmektedir. Ancak aynı çalışmada bölgesel bazda farklılıklar olduğu ve bazı ülkelerde verim kaybının daha yüksek olabileceği de kaydedilmektedir. Örneğin Hindistan'da %8, Mısır'da ise %11 ile % 20 arasında verim kaybı olabileceği belirtilmiştir. Bu tahminlerin nüfus artışının doğuracağı ilave talep ile birlikte düşünüldüğünde kaygı verici bir duruma işaret

²Şık, B., 2018. Gıda Güvenliği, Gıda Güvencesi ve Gıda Egemenliği Kavramları Üzerine. <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/197364-gida-guvenligi-gida-guvencesi-ve-gida-egemenligi-kavramlari-uzerine>

ettiği söylenebilir. Örneğin Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) buğday talebinin 21. yüzyılın ortalarında yaklaşık %50 oranında artacağı öngörüsünde bulunmaktadır.

Tahıl üretimi konusunda dikkate alınması gereken başka faktörler de vardır ve bu faktörlerin başında tarımsal üretimdeki kayıp oranları gelmektedir. İklim krizi nedeniyle artan sıcaklıkların tarımsal ürünlere zarar veren bazı böceklerin çoğalmasını kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Yapılan bir çalışmada hava sıcaklığındaki her bir derece santigratlık artışın, buğday, mısır (darı) ve pirinç üretiminde böcekler nedeniyle olan kaybı %10 ila %25 oranında artıracağı tahmin edilmiştir.

Beslenme ve insan sağlığı açısından bir diğer önemli sorun atmosferdeki karbondioksit miktarının artması sonucu bitkilerin fotosentez yapma kabiliyetlerinde bozulmalar olmasıdır. Bu bozulmaların yol açtığı en önemli sorun gıda maddelerinin içerdiği besleyici öğeler açısından giderek fakirleşmesidir. Araştırmalar 2050 yılına kadar buğdaydaki çinko, demir ve protein oranının %10 oranına kadar azalacağını göstermektedir. Gıdaların besin öğeleri içeriğindeki azalma gizli açlık sorunu olarak da nitelenebilir. Buğday ve pirinç dünya genelinde yaklaşık 5 milyar insanın ana besin kaynağını oluşturmaktadır. Yakın bir gelecekte gerek üretimde ve gerekse besin öğelerinde gözlenecek kayıplar nedeniyle beslenme yetersizliğine bağlı çeşitli sağlık sorunlarının daha yaygın bir biçimde gözleneceği söylenebilir. Ancak sadece sağlık sorunlarının değil, silahlı çatışma ve kitlesel göç gibi küresel ölçekteki toplumsal sorunların da daha sıklıkla ortaya çıkacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Gıda güvenliği açısından en kritik sorunlardan biri ise dünya genelinde bir sorun olan toksik kimyasal madde kirliliğidir. Kirlilik, bugün dünyadaki hastalıkların ve erken ölümlerin en büyük çevresel nedenidir. Kirliliğin neden olduğu hastalıklar, 2015'te tahminen 9 milyon erken ölümden sorumluydu (dünya çapındaki tüm ölümlerin %16'sı, AIDS, tüberküloz ve sıtmadan kaynaklanan ölümlerin üç katı ve tüm savaşlar ve diğer şiddet biçimlerinin neden olduğu ölümlerin 15 katı). En ciddi biçimde etkilenen ülkelerde, kirliliğe bağlı hastalıklar dörtte birden fazla ölümden sorumludur.

Bütün bu sorunlara en hassas kesim ise çocuklardır.

İklim krizi, insanların psikolojik sağlığı ve refahı üzerinde geniş kapsamlı etkileri olacak büyük bir küresel halk sağlığı sorunu olarak da tanımlanıyor.

Bu sorunun toplumsal kesimler üzerindeki etkileri aynı değil. Çocukların ve ergenlerin, hızla gelişen beyinleri, hastalıklara karşı savunmasızlıkları, tehditlerden ve olumsuz etkilerden kaçınma ya da bu etkilere uyum sağlama konusundaki sınırlı kapasiteleri nedeniyle daha büyük bir risk altında oldukları belirtiliyor. Buna ek olarak, iklim krizi konusunda diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazla endişe içinde olabilecekleri de vurgulanıyor.

Yoksulluk, çevre kirliliği, ekonomik kriz, sağlıksız beslenme gibi toplumsal sorunların en fazla etkilediği kesim çocuklar. Bu sorunlar iklim krizi nedeniyle daha da derinleşeceği gibi, beklenmedik, yeni sorunların açığa çıkması da çok muhtemel.

³Asseng S., Ewert F., ve Ark., 2015. *Rising temperatures reduce global wheat production. Nature Climate Change volume 5, pages 143–147.*

⁴Alexandratos N. ve Bruinsma J., 2012. *FAO, World Agriculture Towards 2030/2050 The 2012 Revision. Link: Son Erişim Tarihi 11/03/2019 <http://www.fao.org/3/a-ap106e.pdf>*

Amerikan Pediatri Akademisi tarafından yayınlanan 2015 tarihli raporun özetinde, artan küresel sıcaklığın gezegenimiz genelinde büyük fiziksel, kimyasal ve ekolojik değişikliklere neden olduğu ve iklim krizi olarak bilinen bu geniş etkilerin çağdaş insan faaliyetlerinin sonucu olduğu belirtiliyor. Raporda, iklim krizinin insan sağlığı, güvencesi ve güvenliği için tehdit oluşturduğu ve çocukların bu tehditlere karşı çok kırılgan oldukları dile getiriliyor. Sıcaklıkta, yağış düzeninde, deniz seviyesinde ve aşırı hava olaylarında gözlemlenen değişiklikler insan sağlığının uyum yeteneklerini zorluyor. Çocuklar bu değişikliklere karşı kıyas edilemez bir şekilde savunmasız. Olgunlaşmamış fizyolojileri ve metabolizmaları; eksik gelişme; birim vücut ağırlığı başına hava, yiyecek ve suya daha fazla maruz kalma; sıra dışı davranış kalıpları ve bakıcılara bağımlılık, çocukları iklimle ilgili sağlık yükleri açısından yetişkinlerden çok daha yüksek riske sokuyor.

Genel olarak bakıldığında, önümüzdeki on yıl içinde dünyadaki her bir çocuğun iklim kriziyle ilgili en az bir olaydan muzdarip olması bekleniyor. Diğer taraftan, küresel olarak 5 yaş altı çocuklar arasındaki ölümlerin yaklaşık dörtte birinin çevresel riskleri ortadan kaldırmak suretiyle önlenebileceği de dile getiriliyor. Dolayısıyla iklim krizini önlemeye yönelik, onarıcı ve koruyucu nitelikteki programların asli öznesi çocuklar olmalı. Temel amacımız çocuk sağlığını ve esenliğini korumak olmalı. Siyasal partilerin programlarından kalkınma hedeflerine, çevre sağlığından tarıma, gıda imalatından gıda güvenliğine, eğitimden sağlığa değin her alanda çocukları bir siyasal özne olarak gören, onların sağlığını korumayı ilke edinen bir çerçeveye çok ihtiyaç olduğu açıktır.

Sonuç ve Öneriler

BM Dünya Gıda Programı'nın (WFP) Açlık Haritası sitesinde yer alan verilere göre, 82,3 milyon nüfusa sahip Türkiye'de 14,8 milyon insan yeterli gıda tüketemiyor. Buna ek olarak, veriler, 5 yaş altı çocukların yüzde 1,7'sinin akut yetersiz beslenme, yüzde 6'sının ise kronik yetersiz beslenme yaşadığını gösteriyor. Henüz net veriler elde olmasa da, ülkemizde son bir yıl içinde 2-4 katı aralığında artış gösteren gıda fiyatlarının ülkemizdeki açlık ve yetersiz beslenme sorununu daha da büyüttüğü söylenebilir. Bu sorunların çözümü için yapılabilecek uygulamalara değinmek bu yazının çerçevesini çok aşacaktır. Ancak bu konuda bazı rehber ilkelere değinmek olanaklıdır. 2021 yılında yayınlanan Dünyadaki Gıda Güvenliği ve Beslenmenin Durumu adlı raporda, gıda güvencesini herkes için mümkün kılabilmek ya da küresel ölçekteki beslenme sorunlarına çözüm sağlayabilmek için altı genel ilkeyi hayata geçirmenin çok önemli olduğu belirtiliyor.

Bu ilkeler şunlar:

1. Çatışmalardan etkilenen bölgelerde insani refahı artırmaya, kalkınmaya ve barışa hizmet eden politikaları hayata geçirmek.
2. Gıda sistemlerinde iklim direncini artırmak.
3. Ekonomik sıkıntılara karşı en savunmasız kişilerin-kesimlerin direncinin güçlendirilmesi.
4. Besleyici gıdaların maliyetini düşürmek için gıda tedarik zincirlerine müdahale etmek.

⁵ Deusch C. A., Tewksbury J.J., et al., 2018. Increase in Crop Losses to Insect Pests in a Warming Climate. *Science* 361, 916-919.

⁶ Dietterich L.H., Zanobetti A., ve Ark., 2015. Impacts of Elevated Atmospheric CO2 on Nutrient Content of Important Food Crops. *Nature*, Link: Son Erişim Tarihi 11/03/2019 <https://doi.org/10.1038/sdata.2015.36>

⁷ Landrigan P.J., et al, 2018. *The Lancet Commission on pollution and health.* [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(17\)32345-0/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(17)32345-0/fulltext)

5. Yoksulluk ve yapısal eşitsizliklerle mücadele etmek ve bu konuda yapılacak müdahalelerin yoksul yanlısı ve kapsayıcı olmasını sağlamak.
6. İnsan sağlığı ve çevre üzerinde olumlu etkileri olan diyet örüntülerini teşvik etmek için gıda sisteminin güçlendirilmesi ve tüketici davranışlarının değiştirilmesi.

Bu ilkelerin her birinin hem yerel hem de küresel ölçekte toplumsal barışı sağlamakla ilgili olduğu görülebilir. Gıda güvencesi ve güvenliği ile ilgili sorunların giderek ağırlaştığı zamanlardayız. Barışı savunmak, barış için mücadele etmek her zaman olduğundan daha fazla önem taşıyor. Buna ek olarak, tarımsal üretim-tüketim zincirini ekolojik bir bakış açısı ile yapılandırmak bir zorunluluktur. Tarımda agroekolojik uygulamaların yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal bir politika oluşturmak gereklidir.

Yerel yönetimler odağında yapılması gereken faaliyetlerden biri, kentin gıda ve beslenme sorunlarına çözüm sağlamak amacıyla bir Gıda Stratejisi Belgesi'nin oluşturulmasıdır. Oluşturulacak belgenin agroekoloji, gıdaya erişim, sağlıklı beslenme hakkı, iklim krizi, gıda ve su güvenliği başta olmak üzere çeşitli konu başlıkları odağında orta ve uzun vadede karşılaşılabilecek sorunlar ve bu sorunlara karşılık olacak çözümleri içermesi hedeflenmelidir. Örneğin, iklim krizi yol açtığı-açacağı kuraklık, aşırı yağışlar ya da seller nedeniyle var olan su varlıklarının azalmasına ya da kimyasal ve/veya mikrobiyolojik kirlenme nedeniyle kullanılamaz hale gelmesine neden olacaktır. Dolayısıyla su altyapısı zayıf, sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu bölgelerdeki halk sağlığı ve gıda güvenliği sorunlarının yakın gelecekte daha da büyüyeceği söylenebilir. Yerel yönetimlerin iklim krizi odağında yaşanacak gıda güvenliği ve halk sağlığı sorunlarının bir envanterini çıkarması, olası acil durumların ve karşılaşılabilecek felaket senaryolarının neler olduğuna dair çalışmalar yapması gerekiyor. Ancak en öncelikli olarak su varlıklarını korumaya, şehir suyu şebeke hattındaki kayıp ve kaçak oranlarını düşürmeye, kirli suların arıtımı ve tekrar kullanımı ile su kullanımında tasarruf sağlamaya yönelik çalışmaları güçlendirmesi ya da hızla hayata geçirmesi gerekmektedir.

İklim kriziyle ilgili mücadele çalışmalarında kamuoyuyla iletişim içinde olmak büyük bir önem taşıyor. İklim kriziyle mücadelenin anahtar unsurlarından biri yurttaşların doğru bilgilendirilmesini ve krize zihinsel olarak hazırlıklı olmalarını sağlamaktır. Yapılacak çalışmalarda kent sakinleriyle iletişim, doğru bilgilendirme ve katılımı sağlama mutlaka dikkate alınmalıdır.

Yerel yönetimler bünyesinde kentin gıda üretim-tüketim sürecinin her aşamasında sorumluluk üstlenebilecek bir Gıda Konseyi (ya da Gıda Meclisi) kurulabilir. Kurulacak meclisin ya da konseyin katılımcı bir anlayışla oluşturulması esastır.

Var olan kamusal nitelikli kurumları özenle korumak, bu kurumların yetki alanlarını kamu refahı adına genişletmek, kamusal hayata yeniden can verecek kurumları ise el birliği ile yeniden oluşturmak gerekiyor. İklim krizi, giderek derinleşen yoksulluk, biyoçeşitlilik kaybı ve

⁸Vergunst F, Berry HL. *Climate Change and Children's Mental Health: A Developmental Perspective*. *Clin Psychol Sci*. 2022 Jul;10(4):767-785.

⁹The American Academy of Pediatrics, *Policy Statement. Global Climate Change and Children's Health*. *Pediatrics* (2015) 136 (5): 992-997.

¹⁰Stanford researcher discusses climate change and air pollution impacts on children's health. <https://news.stanford.edu/2022/06/15/childrens-health-climate-change/>

yaygın kimyasal kirlilik gibi gıda ve beslenmeyle birebir ilgili sorunlarla çok iyi örgütlenmiş, donanımlı ve müdahale gücü yüksek kamu kurumları olmadan baş etmek olanaksız görünmektedir. Kamusal çözüm imkânlarını geliştirebildiğimiz ölçüde toplumsal hayatın devamlılığını sağlayabilmek de mümkün olabilir.

Çevre koşullarının ya da iklim rejimlerinin değiştiği, açlık, yetersiz ve sağlıksız beslenme sorunlarının ağırlaştığı, yeni pandemilerin beklendiği ve insanların bağışıklık sistemlerinin zayıflaması olasılığının belirlediği bir dünyaya doğru yol alıyoruz. İnsan uygarlığının yıkıma uğraması olasılığının arttığı bir dünyadır bu. Böyle bir dünyada işbirliği ve kolektif çalışma önünde engel oluşturan her şey yıkımı hızlandırmaktan öte bir anlam ihtiva etmeyecektir.

Yaşadığımız COVID-19 salgını doğal yaşam alanlarının tahribi, ormansızlaştırma gibi iklim krizini şiddetlendiren yıkım süreçleriyle birebir ilgilidir. Açlık ve sağlıksız beslenme sorunlarını da bu yıkım süreçlerinin sonuçlarından biri olarak görmek mümkün ve tam da bu nedenle iklim krizine yol açan sera gazı emisyonlarının azaltılması, biyolojik çeşitlilik kaybının önlenmesi, ormansızlaştırma ve çevre kirliliği gibi sorunlarla mücadele etmek bir tercih değil gerekliliktir. Küresel ölçekte etkili olan, yerel ölçekte ise farklı şiddetlerde yaşanan bu sorunlara en hassas, en dezavantajlı kesimlerin başında ise açlık çeken, yetersiz ya da sağlıksız beslenen yoksul kesimler geliyor. Açlık, yetersiz ya da kötü beslenme tüm dünyayı etkisi altına alan bir sessiz pandemi olarak niteleniyor.

Sağlıklı beslenme en temel insan haklarından biri olarak görülmeli. Devletler bu hakkın sağlanması ve garanti altına alınmasından sorumludur. Sağlık ile beslenmenin yakın ilişkisi düşünüldüğünde, beslenmenin sosyal bir hak olan sağlık hakkıyla doğrudan ilişkili olduğu da çok açıktır. Geçmişte de bu hakkın sağlanması konusunda çeşitli eksiklikler vardı, ancak günümüzde sağlıklı beslenme hakkı devletler için yerine getirilmesi gereken bir kamusal görev-yükümlülük olma vasfını giderek yitirerek bireylerin tercih ve alışkanlıkları ile düzenlemeleri gereken bir kişisel sorumluluğa indirgendi. Sağlıksız beslenmek bir bireysel sorunmuş gibi algılanıyor. Doğru bilgiye sahip olduğunda bireysel tercih ve alışkanlıkların düzenleneceği ve böylece sağlıklı beslenmenin mümkün olacağı şeklinde bir anlayış var. Bu anlayış elbette yanlış değil. Bir insanın her konuda olduğu gibi beslenme konusunda da doğru ve yararlı bilgilere sahip olması olumlu sonuçlar doğurabilir. Ancak, beslenmenin sadece bireysel bir mesele olmadığı, kamusal bir hak ve sorumluluk meselesi olarak da algılanması gerektiğini atlamamak çok önemlidir. Üstelik bireysel tercih ve alışkanlıklarının altını çizen bir anlayış yaygınlaştığı ve genel kabul gördüğü ölçüde de devletin yerine getirmesi gereken asli sorumluluklarından giderek uzaklaşması sonucunu pekiştirecektir ki en azından son kırk yıldır içinde olduğumuz durum da budur.

Neoliberal söylem sorumluluğu bireylere yıkan bir söylemdir. Oysa bireysel çözümlere değil kamusal politikalara her zaman olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulan bir dönemdeyiz. Türk Tabipler Birliği'nin (TTB) Beslenme ve Gıda Güvenliği Bildirgesi'nde sağlıklı beslenmenin insanın doğal bir hakkı olduğu şu ifadelerle vurgulanmaktadır: *"Sağlıklı beslenme kamusal bir haktır. Sağlıklı ve dengeli beslenmeyi sağlamak için gereksinim duyulan gıdalara erişim her insanın doğal hakkıdır. Devlet bu haktan her yurttaşın eşit biçimde yararlanmasını sağla-*

¹¹ <https://bianet.org/bianet/insan-haklari/262945-turkiye-de-14-8-milyon-kisi-yeterli-beslenemiyor>

¹² *The State of Food Security and Nutrition in the World 2021.* <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb4474en>

maya yönelik önlemleri almaktan sorumludur.” Bu ifadelere bir ek yaparak şunu belirtmeliyim: Sağlıklı beslenmenin her zaman olduğundan daha fazla önem kazanacağı bir dönemdeyiz. Bu konuda var olan yetersizlikler ve eşitsizlikler iklim krizinin yol açacağı sorunlar nedeniyle daha da derinleşecektir. Dolayısıyla sağlıklı beslenme konusunda siyasal iktidarların, kamu kurumlarının, yerel yönetimlerin özetle söylemek gerekirse kamu yararı adına bir şeyler yapmakla ya da iş görmekle sorumlu yapıların-kurumların her zaman olduğundan daha fazla inisiyatif alması gerekiyor.

¹³ Şık B., 2020. <https://bianet.org/bianet/saglik/244206-ikiz-dere-kaz-daglari-bagisiklik-sistemimiz-ve-covid-19-asisi>

¹⁴ Mark E.H. and et al., 2020. Malnutrition: the silent pandemic. <https://www.bmj.com/content/371/bmj.m4593>

¹⁵ TTB Beslenme ve Gıda Güvenliği Bildirgesi. https://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=5b2-dac78-903f-11ea-9b7d-6d38d16eb233

Op. Dr. İLTER YENİDEDE

1981 yılında İstanbul'da doğdu. 2003 yılında İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi'nden mezun oldu; 2008 yılında ise Kadın Hastalıkları ve Doğum Uzmanı unvanını aldı. Uzmanlık eğitimi sonrası ilaç sektöründe yöneticiliği takiben Sağlık Bakanlığı'nda uzman hekim olarak çalıştı. Halen Demiroğlu Bilim Üniversitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilim Dalı'nda doktor öğretim üyesi ve uzman hekim olarak görev yapıyor. Yenidede, uzmanlık alanı dışında, iklim, çevre, beslenme ve halk sağlığı konularında bilgilendirme çalışmalarına devam ediyor.

İKLİM DOSTU SÜRDÜRÜLEBİLİR BESLENME

Söz konusu beslenme olunca fikir sahibi olmayan birini bulmak oldukça güç. Ancak beslenmeye biyolojik kanıtlar ve besin üretiminin yol açtığı etkiye ait hesaplanan değerler üzerinden yaklaştığımızda, bilimsel verilerle desteklenmemiş ve karşılığı olmayan fikirler ile örülü bulursunuz kendinizi. Tam da burada iklim ve beslenme konuşurken, sözlerime temel oluşturmak üzere olabilecek en güvenilir bilimsel kaynaklar tarafından paylaşılan temel bilgiler ile sözlerime başlamak istiyorum.

Beslenme tanım olarak, sağlık ve büyüme için gerekli gıdayı vücudumuza sağlama sürecidir. Ayrıntılarına indiğimizde, miktar olarak çoktan aza doğru su, karbonhidrat, protein, yağ, lif, elektrolitler, fitokimyasallar, vitaminler, eser elementler gibi kabaca sıralanabilir. Ve doğada bu bileşenlerin her birine olan ihtiyaç, canlının ait olduğu türe özgüdür. Bitkisel ya da hayvansal olmasına bakılmaksızın yeterli ve çeşitli miktarda gıda alındığında, beslenmenin tüm bileşenleri bedene sağlanmış olur. Kişinin sindirim sistemi ile ilişkili sorunlar sebebiyle oluşabilecek beslenmeyi engelleyen hastalıklar ise bu konuşmanın kapsamı dışındadır.

Biraz önce dile getirdiğim farklı bileşenleri almanızı sağlayacak çok farklı gıdalar ve formülasyonlar olsa da, hepsinin hesaplanmasında kullanılan ortak ölçüt günlük alınan kaloridir. Diğer bileşenlerin hesaplanmasında da yine kalori karşılıkları dikkate alınır ve beslenme seçimlerimizi iklim krizinde bu kadar etkili kılan nokta da burasıdır. Neden iklim ve hatta dünya üzerindeki geleceğimiz besin seçimlerimizle bu kadar etkili olsun?

İklim Krizinde Besin Seçimlerimiz Neden Etkili?

Gıdaların fiziksel ya da kimyasal yöntemlerle hesaplanan kalori ya da protein miktarları aynı olduğunda dahi, her bir birim kaloringin ortaya çıkması sırasında ihtiyaç duyulan arazi büyüklüğü, su miktarı, tarımsal faaliyetlerle ortaya çıkan sera gazı miktarı gıdanın geldiği kaynağa göre çok değişmektedir.

Örneğin sadece 100 gram protein içeren kırmızı et yetiştirmek için büyükbaş hayvan yetiştirme sırasında 35 kilogram sera gazı ortaya çıkarken; bu miktar tahıl, bakliyat ve sebzelerde ortalama olarak 5 kilogramın altındadır.

Duruma kalori içeriği olarak baktığımızda da tablo pek parlak değil; 1000 kilokalori içeren et için 26 kilogram sera gazı ortaya çıkarken; meyve, sebze, tahıl gibi bitkisel gıdalarda bu miktar ortalama olarak 3 kilogramın altında.

Yiyeceklerin içindeki kalori ya da protein miktarını bilmeden yetiştirmek için ihtiyaç duyulan tarım arazisi miktarına baktığımızda ise durum çok daha vahim. Dünya yüzeyinde tarım için uygun olan alanların %77'si daha sonra yemek üzere yetiştirilen hayvanları beslemek için kullanılıyor. Ancak sorun şu ki ekili olan bu %77 alandan elde ettiğimiz hayvansal kalori, besinlerden aldığımız kaloringin yalnızca %18'i. Aldığımız proteinlerin ise sadece %37'sini oluşturuyor.

Yani şu an hayvancılığa son verme kararı alırsak ve gıda amaçlı olarak kendi döngüleri dışında üretmez ve var olan hayvanların doğal ömrünü tamamlamasını beklersek bile, sonunda hayvancılık için kullanılan tarım ürünlerine ihtiyaç olmayacak. Ekilebilir alanlara olan ihtiyaç azalarak şu anda ekilen alanların sadece üçte birinde tarım faaliyeti sürdürerek insanları aynı

miktarda kalori ve protein ile beslemeye yetecek kadar gıda yetiştirmek mümkün olacak. Böylece tarımın iklime etkisini minimize etmek ve yeni tarım alanları açmak yerine boş kalacak tarım alanlarını tekrar ormanlaştırarak daha fazla karbonu tekrar atmosferden uzaklaştırmak mümkün olacaktır.

Tabi tüm bunların yanında miktarı belirgin azalacak olan metan gazı salınımı, hayvancılığa bağlı yan sanayilerinin ürettiği karbon salınımı da ortadan kalkarak iklim krizi ile mücadeleyi daha etkin kılacaktır.

Anmadan geçemeyeceğim bir başka konu da yiyecek israfı. Üretilen her  birim yiyeceğin biri son tüketiciyi beslemeden israf oluyor, bunu önleyecek gıda tedariki ve güvenliği alanlarında ciddi çalışmalara ihtiyaç var.

Neslimiz dünya üzerindeki hakimiyetini sadece gelişim ve ilerleme için kullanmamış, kaynakların sınırsız ve kirlenmenin tehlikesiz olduğunu varsayarak, kar elde etmek ve üretimi artırma yönünde kaynakları hunharca savurmuştur. Büyümenin sonsuza kadar süreceğini varsayan bir ekonomik model ve bunun ana damarı olan aşırı üretime hayır demediğimiz sürece, ne bitkisel beslenme, ne de kişisel önlemler insanlık geleceği için yeterli görünmemektedir.

GÖRSELLER

(şekil 1) 1 kg Besin retiminin Yarattığı Sera Gazı Miktarı

(şekil 2) 1 kg Besin için Kullanılan Tarım Alanı

(şekil 3) 100 gr Protein retiminin Yarattığı Sera Gazı Miktarı

(şekil 4) 100 gr Protein retimi için Kullanılan Tarım Alanı

(şekil 5) 1000 kcal Enerjili Besin retiminin Yarattığı Sera Gazı Miktarı

(şekil 6) 1000 kcal Enerjili Besin retimi için Kullanılan Tarım Alanı

REFERANSLAR

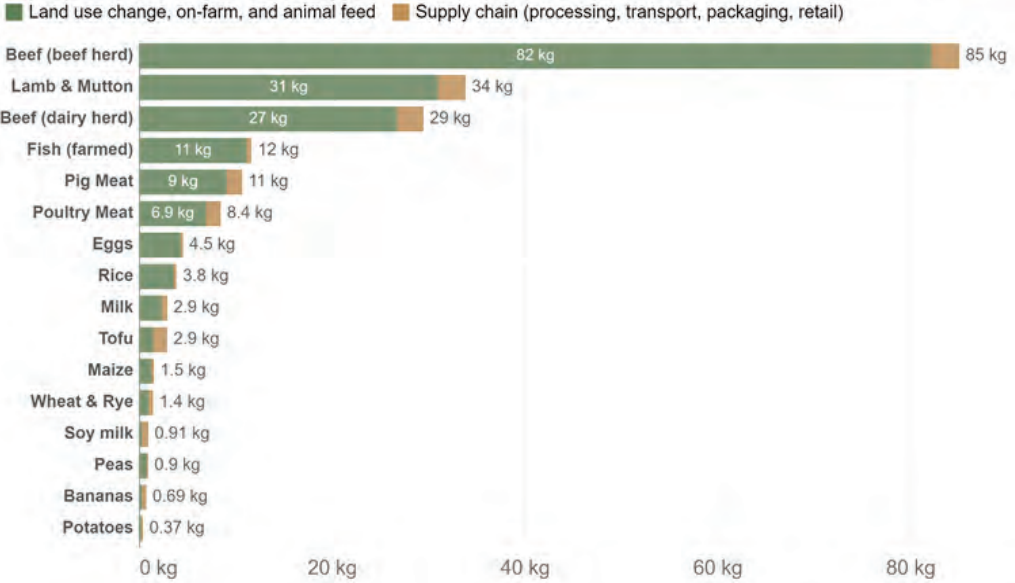
1. <https://ourworldindata.org/environmental-impacts-of-food#all-our-interactive-charts-on-environmental-impacts-of-food-production>
2. <https://turkiye.un.org/tr/114941-bm-uyariyor-gida-israfi-iklim-degisikligini-besliyor>
3. <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/03/c1-introduction-tr.pdf>

(Şekil 1) 1 kg Besin Üretiminin Yarattığı Sera Gazı Miktarı

Food: emissions from production and the supply chain

Our World in Data

Greenhouse gas emissions¹ are measured in kilograms of carbon dioxide-equivalents² (CO₂eq) per kilogram of food.

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

1. Greenhouse gas emissions: A greenhouse gas (GHG) is a gas that causes the atmosphere to warm by absorbing and emitting radiant energy. Greenhouse gases absorb radiation that is radiated by Earth, preventing this heat from escaping to space. Carbon dioxide (CO₂) is the most well-known greenhouse gas, but there are others including methane, nitrous oxide, and in fact, water vapor. Human-made emissions of greenhouse gases from fossil fuels, industry, and agriculture are the leading cause of global climate change. Greenhouse gas emissions measure the total amount of all greenhouse gases that are emitted. These are often quantified in carbon dioxide-equivalents (CO₂eq) which take account of the amount of warming that each molecule of different gases creates.

2. Carbon dioxide-equivalents (CO₂eq): Carbon dioxide is the most important greenhouse gas, but not the only one. To capture all greenhouse gas emissions, researchers express them in 'carbon dioxide-equivalents' (CO₂eq). This takes all greenhouse gases into account, not just CO₂. To express all greenhouse gases in carbon dioxide-equivalents (CO₂eq), each one is weighted by its global warming potential (GWP) value. GWP measures the amount of warming a gas creates compared to CO₂. CO₂ is given a GWP value of one. If a gas had a GWP of 10 then one kilogram of that gas would generate ten times the warming effect as one kilogram of CO₂. Carbon dioxide-equivalents are calculated for each gas by multiplying the mass of emissions of a specific greenhouse gas by its GWP factor. This warming can be stated over different timescales. To calculate CO₂eq over 100 years, we'd multiply each gas by its GWP over a 100-year timescale (GWP100). Total greenhouse gas emissions – measured in CO₂eq – are then calculated by summing each gas' CO₂eq value.

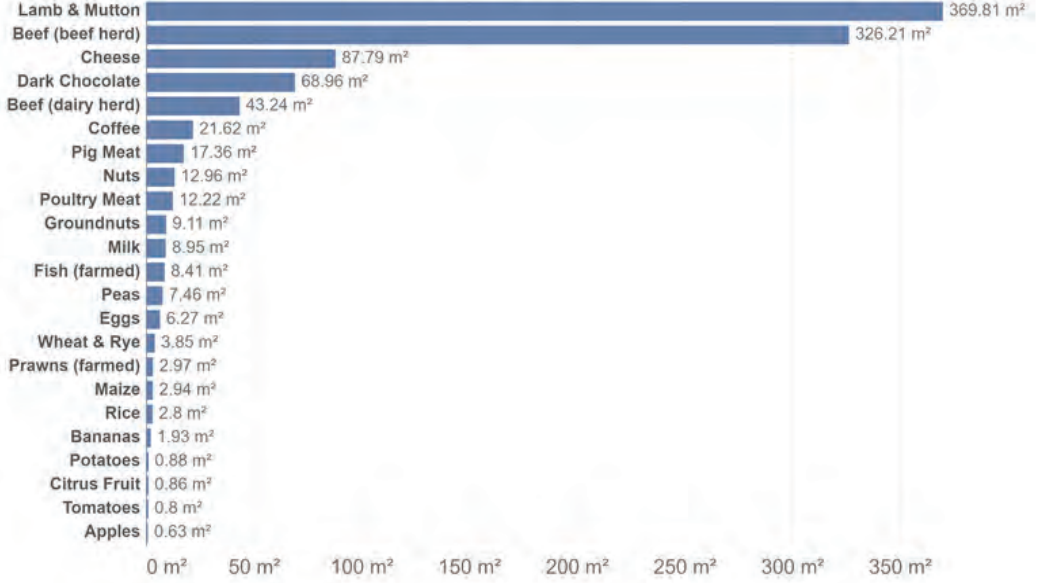
Link: <https://ourworldindata.org/grapher/food-emissions-production-supply-chain?country=Bananas~Beef+%28beef+herd%29~Wheat+%26+Rye~Milk~Maize~Lamb+%26+Mutton~Eggs~Fish+%28farmed%29~Soy+milk~Tofu~Rice~Poultry+Meat~Potatoes~Pig+Meat~Peas~Beef+%28dairy+herd%29>

(Şekil 2) 1 kg Besin İçin Kullanılan Tarım Alanı

Land use per kilogram of food product

Our World
in Data

Land use is measured in meters squared (m²) per kilogram of a given food product.

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

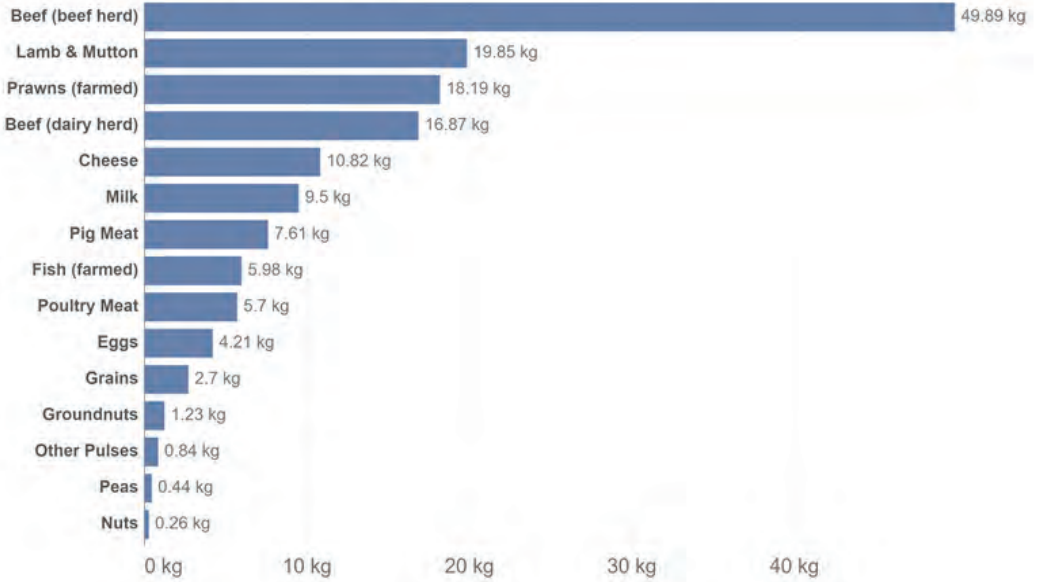
Link: <https://ourworldindata.org/grapher/land-use-per-kg-poore>

(Şekil 3) 100 gr Protein Üretimini Yarattığı Sera Gazı Miktarı

Greenhouse gas emissions per 100 grams of protein

Our World
in Data

Emissions are measured in carbon dioxide-equivalents¹.

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Additional calculations by Our World in Data. OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

1. Carbon dioxide-equivalents (CO₂eq): Carbon dioxide is the most important greenhouse gas, but not the only one. To capture all greenhouse gas emissions, researchers express them in 'carbon dioxide-equivalents' (CO₂eq). This takes all greenhouse gases into account, not just CO₂. To express all greenhouse gases in carbon dioxide-equivalents (CO₂eq), each one is weighted by its global warming potential (GWP) value. GWP measures the amount of warming a gas creates compared to CO₂. CO₂ is given a GWP value of one. If a gas had a GWP of 10 then one kilogram of that gas would generate ten times the warming effect as one kilogram of CO₂. Carbon dioxide-equivalents are calculated for each gas by multiplying the mass of emissions of a specific greenhouse gas by its GWP factor. This warming can be stated over different timescales. To calculate CO₂eq over 100 years, we'd multiply each gas by its GWP over a 100-year timescale (GWP100). Total greenhouse gas emissions – measured in CO₂eq – are then calculated by summing each gas' CO₂eq value.

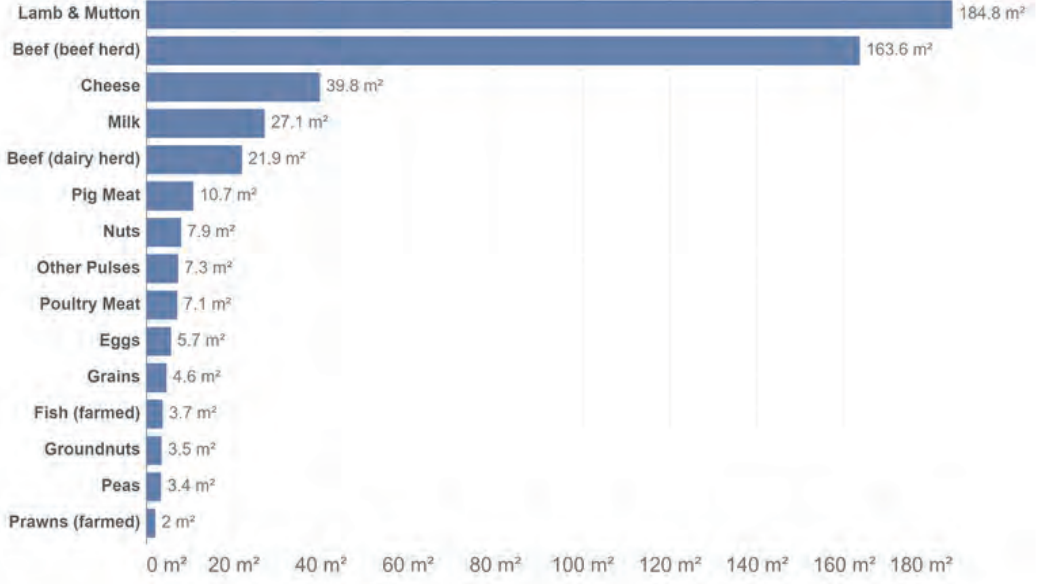
Link: <https://ourworldindata.org/grapher/ghg-per-protein-poore>

(Şekil 4) 100 gr Protein Üretimi İçin Kullanılan Tarım Alanı

Land use per 100 grams of protein

Land use is measured in meters squared (m²) per 100 grams of protein across various food products.

Our World
in Data

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Additional calculations by Our World in Data.
OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

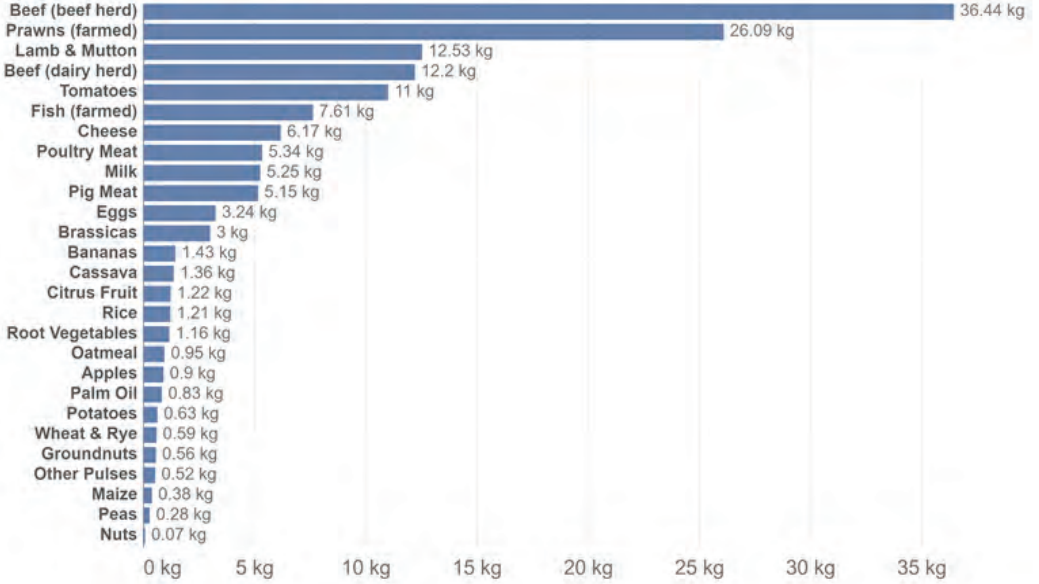
Link: <https://ourworldindata.org/grapher/land-use-protein-poore>

(Şekil 5) 1000 kcal Enerjili Besin Üretiminin Yarattığı Sera Gazı Miktarı

Greenhouse gas emissions per 1000 kilocalories

Our World in Data

Greenhouse gas emissions¹ are measured in carbon dioxide-equivalents (CO₂e)².

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Additional calculations by Our World in Data. OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

1. Greenhouse gas emissions: A greenhouse gas (GHG) is a gas that causes the atmosphere to warm by absorbing and emitting radiant energy. Greenhouse gases absorb radiation that is radiated by Earth, preventing this heat from escaping to space. Carbon dioxide (CO₂) is the most well-known greenhouse gas, but there are others including methane, nitrous oxide, and in fact, water vapor. Human-made emissions of greenhouse gases from fossil fuels, industry, and agriculture are the leading cause of global climate change. Greenhouse gas emissions measure the total amount of all greenhouse gases that are emitted. These are often quantified in carbon dioxide-equivalents (CO₂e) which take account of the amount of warming that each molecule of different gases creates.

2. Carbon dioxide-equivalents (CO₂e): Carbon dioxide is the most important greenhouse gas, but not the only one. To capture all greenhouse gas emissions, researchers express them in 'carbon dioxide-equivalents' (CO₂e). This takes all greenhouse gases into account, not just CO₂. To express all greenhouse gases in carbon dioxide-equivalents (CO₂e), each one is weighted by its global warming potential (GWP) value. GWP measures the amount of warming a gas creates compared to CO₂. CO₂ is given a GWP value of one. If a gas had a GWP of 10 then one kilogram of that gas would generate ten times the warming effect as one kilogram of CO₂. Carbon dioxide-equivalents are calculated for each gas by multiplying the mass of emissions of a specific greenhouse gas by its GWP factor. This warming can be stated over different timescales. To calculate CO₂e over 100 years, we'd multiply each gas by its GWP over a 100-year timescale (GWP100). Total greenhouse gas emissions – measured in CO₂e – are then calculated by summing each gas' CO₂e value.

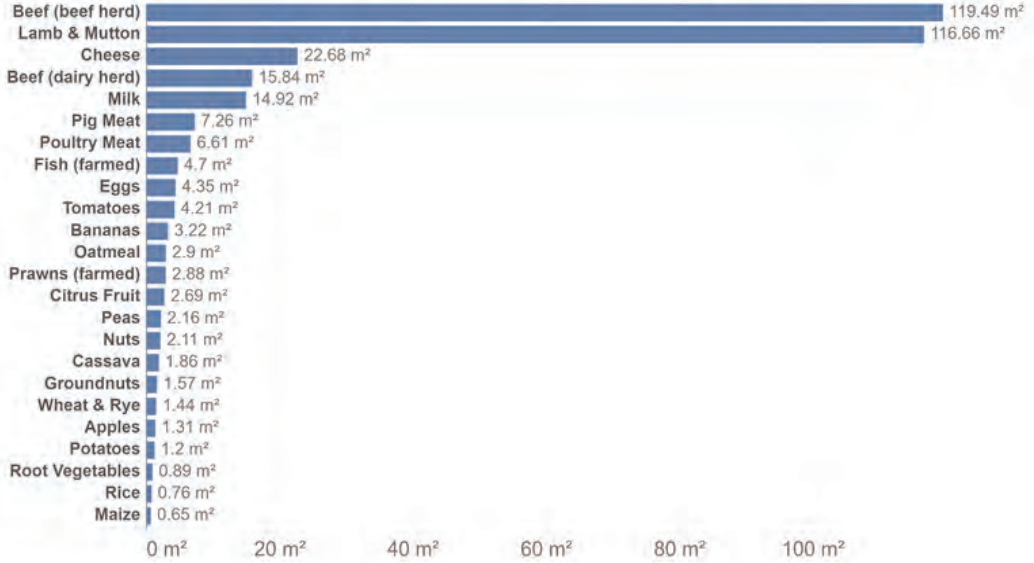
Link: <https://ourworldindata.org/grapher/ghg-kcal-poore>

(Şekil 6) 1000 kcal Enerjili Besin Üretimi İçin Kullanılan Tarım Alanı

Land use of foods per 1000 kilocalories

Land use is measured in meters squared (m²) required to produce 1000 kilocalories of a given food product.

Our World
in Data

Source: Poore, J., & Nemecek, T. (2018). Additional calculations by Our World in Data.

Note: The median year of the studies involved in this research was 2010.

OurWorldInData.org/environmental-impacts-of-food • CC BY

Link: <https://ourworldindata.org/grapher/land-use-kcal-poore>

PROF. DR. ANLI ATAÖV

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olan Ataöv, yüksek lisans ve doktora çalışmalarını stratejik planlama ve çevre psikolojisi üzerine ABD'de Ohio Eyalet Üniversitesi'nde (OSU) yürüttü. Ardından planlamada eylem araştırması konulu ikinci doktora çalışmasını Norveç Bilim Üniversitesi'nde (NTNU) tamamlayan Ataöv, Türkiye, ABD, Norveç, Danimarka ve İngiltere'de plancı, araştırmacı ve danışman olarak farklı ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarında çalıştı. 2012-2013 yılları arasında SUNY Binghamton Üniversitesi'nde ders verdi. 2004'den bu yana ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesi yapmaktadır. Ataöv, sürdürülebilirlik, katılımlı demokratik planlama ve yönetim, çevre estetiği, çocuk ve çevre, kültürel miras ve doğal çevre koruma, kentsel tasarım ve sanat, yenilikçi eğitim alanlarında akademik ve profesyonel çalışmalar yürütmektedir. Kültürler arası diyalog ve barış, sağlıklı yaşam ve toplumsal sanat alanlarında girişimci, katılımcı ve aktivisttir.

YEREL İKLİM EYLEMİ: BİRLİKTE TASARIM ve PRATİK ÖNERİLER

İklim değişikliğinin önemi merkezi karar vericiler tarafından benimsenmiş olması ile birlikte yerel düzeyde iklim eyleminin uluslararası anlaşmalara bağlı olarak yürütülmeye çalışılması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir.

İklim eylem planlamasının yerel planlama süreçlerinden ve planlarından bağımsız yapılması, yerel yönetimlerdeki insan kaynağının ilgili işlerin yürütülmesi için yeterli zamanı bulamaması, çoğu zaman çalışanların kişisel çabaları ile bu tür süreçlerin yürütülmesi, kentle güçlü ilişkiler kuran ve hedefler tarif eden planlar üretilmiş bile olsa iklim eylem projelerinin uygulanması için yetersiz kaynak ve altyapı gibi kısıtlamalar değişen iklim koşulları ile kentlerin mücadelesini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İklim değişikliği yaşamsal olduğu için ilgili aktörleri ve içerdiği konular oldukça çeşitlidir. Ölçekler arası kurumsal etkileşim, sinerji ve birlikte hareket etme gibi yönetim sistemlerinin kurulmasının ve işletilmesinin yanı sıra farklı arazisel (teritorial) çözümlerin birbiriyle ilişkili olarak disiplinlerarası çalışmalarla tasarlanması ve uygulama mekanizmalarının kurulması iklimsel değişimi ile mücadeleyi etkili bir ortak çabaya dönüştürebilir.

Bu sunumda, iklim eylem planlama sürecinin, katılımlı ve disiplinlerarası bilgi akışı, karar verme ve uygulama becerilerine sahip bir yönetim mekanizması kurularak nasıl yürütülebileceğinin ilkeleri ve aşamaları paylaşılacak, değişen iklim koşullarına uyumlanmayı ve azaltımı hızlandıracak mekânsal çözüm önerilerini içeren genel bir çerçeve sunulacaktır.

YEREL İKLİM EYLEMİ: BİRLİKTE TASARIM ve PRATİK ÖNERİLER

En genel şekliyle kentleri, yapılı çevre ve insanın yoğunlaştığı, açık sistemler olarak çalışan ve enerji dönüşümünü sağlayan yerler olarak tanımlayabiliriz. Kentler, bir yandan da, biyoçeşitliliği yüksek doğal alanları ve tarım, sanayi gibi sosyo-ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü bölgeleri sınırlandırıyorlar. Açık bir sistem olarak çalıştığı için de etkileri sadece kendi içinde kalmıyor, dışarıya taşarak ayak izi bırakıyor. Buna referansla, kentlerin mekansal yapısının bileşenleri (i) yapılar, ulaşım, kent içi ortak açık alanlar ve altyapıdan oluşan yapılı çevre, (ii) doğal alanlar ve (iii) tarım alanları olarak tanımlanabilir. Tüm bu bileşenlerin mekânda oluşumunu şekillendiren kurumlar ve aktörler arası karar verme süreçleri ile ilişkili olan yönetim boyutu da önemli hale gelmektedir.

İklim değişikliğinin yaşadığımız yüzyılda insanlığın karşı karşıya geldiği yaşamsal sorunların başında geldiği söyleniyor ve kentlerin buna önemli bir katkısı olduğu vurgulanıyor. Bununla birlikte, küresel atmosferin bileşiminin bozulması sonucu oluşan iklim değişikliği, kentler

¹Bu yazı, Peker, E. & Ataöv, A. (Eds.) (2021). *Governance and Climate Responsive Cities: Exploring Cross-Scale Dynamics*, Springer (ISBN 978-3-030-73398-8) [<https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-73399-5#about-this-book>] ve Peker, E. & Ataöv, A. (2020). *Belediyeler için İklim Değişikliği Rehberi*, Ankara, *İdealKent*. [<https://belediyehizmetrehberleri.org/rehberler/#>] yayınlarında üretilmiş bilginin kısa bir özeti niteliğindedir. İklim değişikliğine birlikte hazırlanırken izlenebilecek yollar ve pratik örnekler için ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bu yayınlara bakınız.

üzerinde ciddi tehditler de oluşturuyor. Beklenmeyen yoğun yağışlar, fırtına, hortum gibi aşırı hava olayları, kuraklık, sıcak dalgaları, su kıtlığı, gıda krizi bunlara örnek olarak verilebilir. Bu durum, iklim değişikliği ve kentler arasında etki-tepki mekanizması gibi çalışan iki yönlü bir ilişki bulunduğunu göstermekte. Bir yandan, kentsel yaşamın parçası olan barınma, ulaşım, sanayi gibi sosyo-ekonomik alanlardaki faaliyetleri gerçekleştirirken gerekli enerji kullanımı sera gazlarının atmosfere salınmasına yol açmaktadır ki insan kaynaklı bu durum kontrol edilebilir bir özelliğe sahiptir. Diğer taraftan, değişen iklim koşullarında kentlerin, buldukları coğrafyalara göre iklim kaynaklı farklı afet türlerine ve bunların ikincil etkilerine kaçınılmaz olarak maruz kalmalarıdır.

Bunu temel alarak, iklim değişikliği ile ilgili mücadele ederken yapılacaklar konusuna da bu iki açıdan bakılmakta. Birincisi, yaşam ve sosyo-ekonomik alanlardaki üretim süreçlerinde kullanılan fosil yakıt kaynaklı emisyonların, toplumun proaktif bir rol alması ile azaltılmasıdır. İkincisi de, kentlerde yaşanması gereken kaçınılmaz durumlara toplumların uyum sağlayabilmesi için hazırlıklı olmasıdır.

Emisyon azaltım uygulamaları iki temel konuyu ön plana çıkarıyor. Bunlar, (i) kentsel yapı çevre içerisinde kullanılan fosil yakıtların yenilenebilir enerji kaynakların kullanılması gibi yollarla azaltımı ve (ii) kentsel açık ve yeşil alanların karbon yutak alanları olarak korunması ve artırılması. Değişen iklim koşullarına uyumlanmada da iki temel konu vurgulanıyor. Bunlar, (i) azalan kaynakların döngüsel kullanım sistemleri ile etkin kullanımı ve (ii) iklim krizinin oluşturduğu yere özgü kırılganlık ve risklere iklim adaleti ve doğa temelli çözümler yoluyla uyumlanması. Değişen iklim koşullarından etkilenen su, toprak ve ekonomik kaynakların tek sefer kullanımından ziyade farklı işlem ve süreçlerde değerlendirilerek ve tekrarlanarak kullanılması önerilmekte. Bu tür bir döngüsel kullanım ile de en az atık üretimi hedeflenmektedir.

Buradaki bu iki bakış açılı ayırım aslında uygulamaları kavramsallaştırmak için yapılmakta, gerçek yaşam süreçlerinde, azaltım ve uyumu sağlayacak düzenlemelerin birlikte ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, bu bakış açısı, bir yandan mekansal değişikliklerin ve uyarlamaların yapılmasını öte yandan bunu yerelde sürdürülebilir hale getirecek toplumsal sahiplenmeyi ve kültürü oluşturmayı tetikleyecek kurumlararası yönetişimin güçlenmesini gerektirecektir.

Bu yazı iklim değişikliği ile mücadelede yerel yönetimlerin iklim eylem planını birlikte hazırlarken yönetişim yapısının nasıl oluşabileceği ile ilgili bir çerçeve önermektedir. İklim değişikliğinin aslında yaşamı doğrudan etkilemesinden kaynaklı çok boyutlu bir konu olarak ele alınma ihtiyacı olduğu ve yaşanan sorunlarla ilgili uygulamaya dönük çözümlerin çok aktörlü bir çalışma süreci ile bulunabileceği kabulünden yola çıkmaktadır. Bunun bir gerekçesi, dezavantajlı konumları ve şartları nedeniyle bazı toplumsal grupların iklim krizinin etkilerinden daha fazla etkileniyor, buna karşılık yapılan müdahalelerin herkese eşitlikçi bir şekilde ulaşmıyor olması ile ilgilidir. Özellikle, çocuk, hamile kadınlar, yaşlı, yoksul ve mülteci grupları iklim değişikliğinin sağlık, gıda güvensizliği ve suya ulaşım gibi alanlarında savunmasız bıraktığı gözlemlenmektedir. Başka bir gerekçe, planlama ve uygulamadaki ortaklık ihtiyacıdır. İklim değişikliği ile ilgili strateji ve politikalar kavramsal düzeyde kalmakta, yerelde üretilen uygulama planlarında karşılık bulamamaktadır. Ayrıca, iklim değişikliği ile

mücadele ederken yerel, ulusal ve uluslararası kurumlar ve eylemleri farklı hedeflere ulaşmakla birlikte, kurumların benzer hedefler doğrultusunda ölçeklerarası ilişkiler kurarak her zaman birlikte çalışmadığı da gözlemlenmektedir. Örneğin, iklim eylemlerinin en tabanda ilçe belediyeleri tarafından hayata geçirilebiliyor olmasından kaynaklı ilçe belediyelerinin hem merkezi yönetim ile hem de büyükşehir belediyeleri ile güçlü bir koordinasyon ve diyalog içinde kalma ihtiyacı vardır. Buna ek olarak, iklim değişikliği ile mücadele etmek için gerekli teknolojiyi uluslararası şirketlerin ve/veya üniversitelerin mühendislik araştırma birimlerinin geliştiriyor, ilgili iş ve üretimin özel sektör tarafından yönetiliyor ve hayata geçiriliyor olması, ancak sonuçlarından etkilenen yerel toplumsal yaşamın tüm bu süreçlerden kopukluğu sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu iki temel gerekçe, iklim değişikliği ile mücadele kararlarının demokratik, toplumun farklı kesimlerine eşit fırsatlar veren, iklim krizi ile ilgili çeşitli disiplinlerden kişilerle farklı ölçek konularını birlikte düşünen ve sentezleyen, farklı ölçeklerdeki kurumlar ve planlar arası diyalogu temin eden bir planlama sürecininin yönetişimi ihtiyacını da ortaya çıkarıyor. Buradan hareketle de, iki ilke önem kazanıyor. Birincisi, **katılımcılık** ki burada kastedilen, ilgili gruplarının iklim eylem karar oluşturma süreçlerine tam katılımı. Bir başka deyişle, kararla ilgili görüş verme ve bilgilendirmenin ötesinde karar alma yetkisini paylaşmak. İkincisi, **adalet** ki bu da kentsel hizmetlerden tam olarak yararlanamayan, toplumun yoksul ve dezavantajlı kırılgan gruplarının, iklim değişikliğinin sonuçlarından ilk ve en fazla etkilenen kesimler olmasının önüne geçmek demek oluyor. Adalet ilkesi, aynı zamanda, iklim değişikliği ile ilgili fayda (örnek: ekonomik büyüme) ve maliyetlerin (örnek: çevresel bozulma) eşit dağılmasını da savunuyor.

İklim Değişikliği ile Mücadelede Ölçeklerarası Uygulamalar

İklim değişikliği ile mücadelede katılım uygulamalarına ölçekler çerçevesinden bakıldığı zaman dört genel uygulama modeli olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, yerel halkın kendiliğinden örgütlenerek kararları oluşturduğu ve uyguladığı model. İkincisi, yerel yönetimlerin yerel halkın katılımıyla gerçekleştirdiği; üçüncüsü, merkezi yönetimin yerel yönetimlerle birlikte yürüttüğü çalışmalar ve son olarak, uluslararası kuruluşların yerel uygulamaları desteklediği süreçler.

Tabandan kendiliğinden örgütlenen en yaygın oluşum toplum bahçeleri. Örneğin, Amerika'da bu, sistematik olarak yaşanan dünya ve ulusal krizler sonucu ortaya çıktı. İlk defa, 1950'lerde, erkeklerin ikinci dünya savaşına gitmesi, şehit düşmesi veya sakat dönmesi gibi nedenlerle kadınların bir araya gelerek kendilerine üretim alanı yaratmaları ve temel ihtiyaçlarını kolektif olarak gidermeleri sonucu başladı. 1980'lerde yaşanan petrol krizi ve buna bağlı yaşanan yoksulluk ile tekrar canlandı, en son olarak, 2000'li yıllarda çevre krizi, sürdürülebilirlik, gıda güvenliği gibi endişelerle tekrar kentsel yaşam gündemine girdi

Yerel yönetimlerin yerel halkın katılımıyla yürüttüğü uygulamalara örnekler doğa tabanlı çözümleri üretme süreçlerinden verilebilir. Latin Amerika'da dar ve derin vadiler arasında kalan kara parçalarında yasal olmayan süreçlerle gelişmiş mahallelerde, yerel halkın katılımı ile ağaç sisteminin, yerel ekonomiye katkısı olması için toplum ormanının ve bahçelerinin, mahalle evinin, vadi lokantasının, yenilikçi tarım teknolojilerinin ve organik üretimin uygulandığı sera kulelerinin, su arıtma sisteminin, güvenli buluşma alanlarının, gönüllü çöp

toplama rotalarının, su yönetim sistemlerinin geliştirildiği bilinmekte Avrupa'da mahalle örgütlenmelerinde mahallelilerin mühendislik kapasitesini kullanarak yerleşim alanından geçen derenin taşma riskini azaltmaya yönelik basit teknolojik ürünler üretildiğine de rastlanmakta.

Uluslararası kuruluşların merkezi yönetimlerle iklim değişikliğine uyumda ilerleme kayd edemeyeceğini anlamasıyla yerel yönetimlerle "yerel iklim eylem planı hazırlaması" yönünde sözleşme imzalamaya yöneldiği de biliniyor. Yerel yönetimler biraz fırsatları değerlendirme biraz da prestij kazanma nedenleri ile bu tür uluslararası sözleşmelere, anlaşmalara ortak olma yönünde cevap veriyor. Bunlardan iklimle ilgili en çok bilinen ve gündemde olan İklim ve Enerji için Başkanlar Sözleşmesi var. Bu sayede Türkiye'de bu sözleşmeyi imzalayan ve iklim eylem planı hazırlayan belediyelerin sayısının hızla arttığı da bilinmekte.

Son olarak, iklim değişikliği ile mücadele ederken merkezi yönetimin yerel yönetimlerle işbirliğine liderlik yapan süreç örneklerine de Türkiye'den vermek mümkün. 2020lerin başında, o zamanki adıyla, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Avrupa Birliği hibe fonu ile dört yerel belediye ile yerel iklim eylem planı yapma girişiminde bulundu. Bundan bir süre önce de, iklim eylem planı yapmış veya gündeminde olan ancak uygulama imar planları ile bütünleştirme sorunu yaşayan 13 belediye ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın katılımıyla yürütülen ve bu soruna katılımcı belediyeler ile çözüm arandığı bir çalışma yapıldı. Katılımcılarla birlikte bir yönetim modeli geliştirildi; buna göre, büyükşehir belediyesi, ilçe belediyeleri, valilik, meslek odaları, üniversiteler ve bakanlıkların il müdürlüklerinin temsilcilerinden oluşan bir İklim Platformu kurulması ve bu platformda iklim eylem ve üst ölçek planların bütünleştirilmesi önerildi. İlçe belediyelerin, belediye meclisi, daire ve müdürlüklerin, kent konseyi, muhtarlar ve bu yolla vatandaş ile iletişim halinde kalarak yerel ihtiyaçları ve önerileri platforma taşınması düşünüldü. Öneri projelerin de platform aracılığıyla Mahalli Çevre Kurulu'na götürülmesi ve böylece fonlanarak bu şekilde uygulamasının kolaylaşacağı öngörüldü. Bakanlık temsilcilerinin platform ile periyodik olarak iletişim içerisinde kalması bunun için üçer ayda bir toplantı yapılması gibi öneriler de sunuldu.

İklim Değişikliği ile Mücadelede Katılımcı Yöntemsel Çerçeve

Yazının bu kısmında, uygulamaları yaygınlaştırmak, ölçeklerarası işbirliği ve diyalog ile yürütebilmek, küresel hedeflere ulaşabilmek için uygulanabilir yerel çözümleri birlikte arayabilmek için bir yöntem önerisi yapılmaktadır. Bunun için, üç temel konuyu ayrıntılandırmak faydalı olacaktır: (i) aktör grupları ve sorumlulukları; (ii) katılımlı iklim eylem planı geliştirme süreci; (iii) toplumsal davranışı değiştirme.

Aktör Grupları ve Sorumlulukları

Ekolojik sistem bakış açısıyla tanımlandığında, aktörler, beslenen, besleyen ve kendini üreten canlılar olarak tanımlanabilir. Doğada canlılar, beslenme zinciri ve yaşam destek gibi döngüleri işleterek yaşamı devam ettirir. Bitkiler ve organizmalardan farklı olarak, insan, kendini üretmesi dışında, başka şeyler de üretir. Bilinci ve duyguları sayesinde, kend-

² Toplum ve yapıları çevre bağlamında ekolojik bakış açısı için Bknz: Tekeli, İ. & Ataöv, A. (2017). Sürdürülebilir bir Toplum ve Yapılı Çevre: Strateji Seçenekleri Yelpezesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul. (<http://www.bilgiyay.com/p/881/surdurulebilir-toplum-ve-cevre>).

ini, sadece beden olarak değil, akıl olarak da yeniden üretir. Bunun yanında, bir arada yaşayarak ve belli yaşam normları üreterek, tarihsel bir süreç içerisinde kültürünü üretir. Birlikte yaşayabilmek, var olabilmek ve örgütlenebilmek için hizmet, yiyecek ve eşyayı üretir. Bitkiler, organizmalar ve insanlar ise mekanı dönüştürerek kendi işleyiş biçimleri ile uyumu yeni ekolojik ve sosyal yerler üretir.

Bu süreçte akıllarını kullanarak sistemi koruyan ve/veya sisteme ayak izi bırakan insanlar. Yaşam ekosisteminin çıkarını gözeterek iklim değişikliği ile verilecek mücadelenin ana aktörleri, planlama ve uygulama süreçlerine katılacak kurum ve kişiler. Aktörler üç grupta ele alınabilir. Birinci aktör grubu, iklim değişikliğinden etkilenen ve iklim değişikliğini davranışları ile güçlendiren kentlilerden oluşmaktadır. İkinci grup, mal ve hizmet üreten kuruluşlar, toplumda iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratmaya katkı sağlayan üniversiteler, araştırma merkezleri, sivil toplum kuruluşları ve meslek odalarıdır. Üçüncü grup ise, ilgili olduğu kentsel, toplumsal, tarım ve doğal alanların iklim değişikliği bakımından durumunu değerlendiren, buna bağlı olarak, kurumsal ve yasal düzenlemeler yapan, kararları uygulayan hükümet ve yerel yönetimlerdir. Buna ek olarak, kentin çevre uygulamaları ile ilgili karar almak ve uygulamak üzere çalışan Mahalli Çevre Kurulları ve yerel yönetimlerin liderliğinde sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin de olduğu Kent Konseyleri de eklenmelidir. Yerel yönetimlerin İklim Eylem Planının hazırlanması ve uygulanmasından yetkili olduğu dikkate alındığında, tüm diğer aktör grupları ile diyalog ve işbirliği içinde kalması gerekecektir. Ancak bunun, resmi yazışmaların ve toplantı davetlerinin yürütülmesinin ötesinde, planlama sürecine katılan tüm ilgili aktörlerini en az koordinasyon komitesi kadar bu süreci benimseyecek ve sahiplenecek düzeye getiren, aktörler arası bağların sürekliliğinin garantörlüğünü yapan, eylem planını uygulayacak kişileri kapsayan bir iletişim stratejisi ile yürütülmesi beklenir.

Katılımlı İklim Eylem Planlama Süreci

İklim eylem planı hazırlığında yaşanan ortak sorunlardan biri, sürecin sıklıkla plan kitapçığı üretmeyi hedefleyen bir proje olarak kalmasıdır. Halbuki, iklim eylem planı hazırlama süreci, iklim değişikliği ile mücadelede ihtiyaç duyulan toplumsal dönüşüm ve değişimin oluşmasına fırsat verecek şekilde yürütülmesini, geleneksel planlamanın süregelen uygulamalarının ötesinde düşünmeyi, tasarlamayı ve hayata geçirmeyi talep edecektir. Bu da, sürecin sistematik olarak, birbirini takip eden aşamalar halinde, kapsayıcı yöntem ve teknikler kullanarak yürütülmesini gerektirir. Katılımlı süreçler genelde farklı temsilcilerin katıldığı ve her şeyin konuşulduğu toplantılar olarak yürütülmekte. Bunun, kişilerin bir araya gelmesi açısından faydalı olması ile birlikte, genelde, birlikte sistematik bir bilginin üretilmesine çok imkan vermeyen, katılımcıların kendi akıllarındakiyle girip kendi akıllarınkiyle toplantıdan çıktığı, ortak görüş yerine karışık bir öneri paketi üreten iletişim süreçleri olarak yönetildiği düşünülmektedir.

Sistematik bilgi üretimi, her bir görüş alış-veriş sürecinin bir bilgi hedefinin olmasına, bir önceki aşamanın bir sonrakine zemin oluşturmasına, üretilen bilginin bilimsel bilgi ile bütünleştirilmesine ve bunu yaparken herkesin katılımına ihtiyaç duymakta. Böyle ele alındığında, iklim eylem planlama süreci birbirine paralel olarak yönetilen üç alt süreçten oluşabilir. Bunlar; (i) bilimsel yöntem ve tekniklerin uygulanması yoluyla plana altlık oluşturacak bilim-

sel bilginin üretim sürecini, (ii) ilgili tüm aktör gruplarının birlikte diyalog yoluyla kurumsal deneyimleri üzerine kurulu bilginin üretim sürecini; (iii) üretilen plan bilgisinin duyurulduğu, geri bildirimlerin alındığı yayınlama, izleme ve değerlendirme sürecini içermektedir.

Bu alt süreçlerin, sürekli olarak birbirini besleyerek, birbirinden haberdar ve birbirinin üzerine inşa ederek çalıştırılması esastır. Bu açıdan, alt süreçler arasındaki koordinasyon, bilgi akışı ve tüm kaynaklardan (bilimsel ve toplumsal) gelen bilginin harmanlanması ve bütünleşik aklı temsil etmesi karar üretim sürecinin yönetilmesinin en önemli şartıdır. İklim eylem plan bilgisi de bu harmanlanmanın ve bütünleşmenin sonucu olarak yedi aşamada ortaya çıkar: (i) aktör haritası oluşturma; (ii) mevcut durumu anlama ve değerlendirme; (iii) iklimsel tahminler ve gelecek senaryolar; (iv) iklim eylem planını geliştirme; (v) projeleri ayrıntılandırma; (vi) iklim eylem planını sonlandırma ve taahhütlerin alınması; (vii) karar izleme ve değerlendirme yönetim yapısının kurumsallaşması.

Birinci aşamada, planlama sürecine katılacak kurum ve kurum temsilcilerinden oluşan aktör haritası oluşturulur. Bu harita, planlama sürecini koordine eden sorumlu birim tarafından hazırlanır. İklim eyleminde hakkı ve sorumluluğu olan yerel, bölgesel ve merkezi kurum, temsilci kişi ve irtibat bilgisini içeren bir katılımcı veritabanından yararlanılır. Buna göre, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın ilgili başkanlık ve müdürlükleri (İklim Değişikliği Başkanlığı, Mekansal Planlama Genel Müdürlüğü, merkezi düzeyde; Tabiat Varlıkları Koruma Genel Müdürlüğü), (çevre düzeni planlama işleri, doğal sit alanları, varsa özel çevre koruma bölgeleri vb.), Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü) (yaban hayatının korunması, merkez av komisyonu kararları, sulak alan ekosistemi vb.), Orman Genel Müdürlüğü (alan içerisinde bulunan orman rejimine tabi alanlar), Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (yeraltı ve yerüstü sularının yönetimi), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (tarım ve hayvancılık alanları, su ürünleri istihsal sahası), Maliye Bakanlığı (alan içerisindeki hazine alanları), Kültür ve Turizm Bakanlığı (tarihi yapılar ve turizm yerleri), Milli Eğitim Bakanlığı (okularda halk eğitim merkezlerinde eğitim bilinçlendirme faaliyetleri), Sağlık Bakanlığı (halk sağlığının korunması ve geliştirilmesi, hastalık risklerinin azaltılması ve önlenmesi, su kalitesi ve hijyen), Emniyet Genel Müdürlüğü (görev alanı dahilinde yasadışı uygulamaların denetlenmesi), Jandarma Genel Komutanlığı (görev alanı dahilinde yasadışı uygulamaların denetlenmesi ve önlenmesi) gibi kurumlar; yerel düzeyde valilik, kaymakamlıklar, il ve ilçe belediye başkanlıkları, muhtarlıklar, üniversiteler ve bağlamın karakterine uygun olarak eklenebilecek diğer kurumlar bu listede yer almalıdır. Buna ek olarak, meslek odaları, sivil toplum temsilcileri, mahalleliler, kullanıcılar ve özel sektör gibi toplum liderlerinin, yaşıyanların ve teknoloji üreticilerinin de katılımı esastır.

İkinci aşama mevcut durumu anlama ve değerlendirme aşamasıdır. Bu aşamada, bilimsel bulgular ile kente hizmet eden kurumların deneyimleri bütünleştirilir. İklim değişikliğinin azaltım ve uyum odakları dikkate alınarak, karbon emisyon envanterinin oluşturulması ve kentin kırılma noktalarının belirlenmesi mevcut durumu anlama aşamasının en temel iki bileşenidir. Sera Gazı Emisyon Envanteri oluşturma kentlerde atmosfere doğrudan ve elektrik tüketimi, ısıtma ve soğutmadan kaynaklı salınan sera gazı miktarının ölçülmesi işidir. Yerel Kırılma Noktası Analizi ise, değişen iklim koşulları ile doğal kaynaklar ve sosyo-ekonomik dinamikler gibi konularda kentlerin hassasiyetlerini ve uyum kapasitelerini değerlendirir.

Ayrıca, jeolojik, hidro-jeolojik, biyolojik, peyzaj, ziraat gibi disiplinlerin yardımıyla ve buna ek olarak fiziksel çevre, kültürel miras, toplum ve kültür gibi alanlardan beslenerek çalışma alanı ile ilgili bilimsel bilginin üretilmesi ve bütünleştirilmesi beklenir. Farklı disiplinlerden gelen uzmanların üreteceği kentin çok boyutlu bilgilerinin birlikte anlaşılması, verilerin depolanması, amaca yönelik olarak sınıflandırılması ve yapılandırılması, haritalandırılması, bağlamları ile ve birbiriyle mekansal ilişkiler kurarak değerlendirilmesi yapılır.

Üçüncü aşamada, mevcut durum değerlendirmesinden yola çıkarak, coğrafik bağlamın iklimsel özelliklerine göre gelecek tahminleri ve gelecek senaryoları belirlenir. Kentlerin bağlamına göre farklılaşan iklimsel özelliklere göre yapılan bu çalışma çevresel etki, sosyo-ekonomik, arazi kullanımındaki değişim gibi konularda senaryoları içerir. Deniz kenarındaki kentlerde su yükselmesi, kış turizminin önemli olduğu dağ kentlerinde kar yağışı, karasal kentlerde sıcaklık artışı gibi tahminler hesaplanır.

Dördüncü aşama iklim eylem planının geliştirilmesidir. Burada, ikinci ve üçüncü aşamalar sonucu üretilen analizler, sentezler ve gelecek senaryoları dikkate alınarak iklim eylem planının gelecek kararları üretilir. Stratejiler, hedefler, projeler tanımlanır ve önceliklendirilir. Bunun için, ortaklaşmanın sağlandığı, aynı zamanda yetkin fikirlerin doğmasına izin verecek bir dizi çalıştaylar ve grup çalışmaları düzenlenebilir. Farklı kurum temsilcilerinden, karar vericilerden, uygulayıcılardan ve uzmanlardan oluşan çalışma grupları oluşturulup, periyodik olarak geniş katılımlı toplantılarda grup çıktılarının senkronizasyonu sağlanabilir. Kararların merkezi ve yerelde üretilmiş mekansal, stratejik, koruma, il çevre düzeni, nazım imar, uygulama imar ve eylem planları ile eşgüdümlü olarak üretilmesi ve raporlanması gerekir.

Beşinci aşamada, projeler ayrıntılandırılır. Kararların fikir düzeyinde kalmaması ve hızla uygulamaya geçilebilmesi için projeler eyleme dönük bilgiyi içerecek şekilde geliştirilir. Kısa, orta, uzun vadeliği ve/veya yapılabirlik ilkesine göre önceliklendirilir. Projelerin Eylem Planları en genel hatlarıyla, (i) proje hedefinin üst strateji ve hedeflerle ilişkili olarak ölçülebilir şekilde tanımlanmasını, (ii) eylem adımlarının ilk aşamadan son aşamaya sıralanmasını, (iii) her eylem adımının hangi kurum(lar) tarafından uygulanacağını, (iv) finanse edileceğinin, (v) uygulanması için gereken bütçe miktarının, (vi) projenin başlama tarihinin ve (vii) projenin bitiş tarihinin belirlenmesini içerir.

Altıncı aşama, iklim eylem planının son haline getirilmesi ve kurumların sözlerinin alınmasıdır. Önceki aşamalarda üretilen rapor, harita, plan, görseller tamamlanır, son geribildirimler alınır ve gerekli revizyonlar yapılır. Katılımcı kurumların kararları sahiplenmesi karar üretim sürecine katılımları ile güçlenmekle birlikte, bu aşamada kimlerin hangi işi yapacağı tanımlı hale getirilir. Bu, sistematik yürütülen, kapsayıcı planlama süreçlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak sözlerin protokoller yoluyla resmileştirilmesi, tüm kente duyurulması, kararların uygulanması ve yerel halkın bunun denetleyicisi olması açısından önemlidir.

Yedinci aşamada, karar izleme ve değerlendirme yönetim yapısı kurumsallaşır. Bu, aslında, kapsayıcı planlama süreçlerinin sonunda katılımcılar tarafından kurulması önerilen ve doğal olarak sahiplenilen bir yapıyı temsil eder. Planın tarif ettiği adımları uygulamayı taahhüt eden kurum temsilcilerinden oluşan bir platform / komisyon / kurul yapısı gibi de düşünülebilir. Katılımcıların ortak kararı doğrultusunda, yerel yönetime bağlı ya da yerel yönetim ile birlikte bağımsız çalışacaktır.

Sekizinci aşama, alınan kararların uygulanmasıdır. Kurumlardaki insan kaynağı sayısı azlığı, buna bağlı kısıtlı uzmanlık alanları, yetersiz finans kaynakları, ilçe belediyelerinin büyükşehir belediyelerine bağımlılıkları ve farklı politik temsillerden kaynaklı kopukluklar gibi konular, iklim eylem planlama sürecinin sonunda üretilen yerele özgü kararların uygulanmasının önünde engel teşkil etmektedir. Üretilen plan ne kadar kapsamlı ve yere özgü olsa da, raflara konulan bir dokümandan öteye gidemediği durumlarla sıkça karşılaşmaktadır. Planlama sürecinde olduğu gibi, plan uygulama aşamasının da kurum dışından destek alınarak, uygulama şartlarının tanımlı hale getirilmesi ve ilgili disiplinlerden uzmanların rehberliğinde sistematik bir süreç olarak yürütülmesi bunu aşmanın bir yolu olacaktır.

Toplumsal Davranışı Değiştirme

Değişen iklim koşulları ile mücadele ederken mekansal ve süreçsel konuların yanında, toplumsal davranış değişikliğini tetikleyecek adımların da atılması önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, kentlilerin farkındalığını sağlayacak etkinlikleri ve kampanyaları düzenlemek, kentin ortak alanlarında ve yol kenarlarındaki panolarda, yerel radyo ve televizyonlarda, toplu taşıma durakları ve araçlarında farkındalık uyandırıcı mesajlar içeren bilgileri vermek, kolektif algıyı değiştirecek çarpıcı görselleri kentsel ortak kullanım alanlarına yaymak, yerel üniversite ve okullarla iklim değişikliği ile mücadele eğitim ve kampanya programları düzenlemek, özellikle sanat ve spor etkinliklerini iklim değişikliği temaları ile bütüştürmek, "hep bana" zihniyeti yerine, adaleti, kapsayıcılığı ve işbirlikçiliği bir kent kültürü haline getirmek için kapsayıcılık ilkesinin benimsendiği kentsel uygulamaları yaygınlaştırmak gibi çeşitli faaliyetler yapılmaktadır.

Son Söz

Bu yazıda paylaşılan öneriler kapsamlı ve kapsayıcı bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin farklı bölgelerinde 2000'lerden bu yana farklı ölçeklerde süregelen planlama uygulamalarına referanslar geliştirilmiştir. Bununla birlikte, kentin bağlamsal özelliklerine ve süreçsel dinamiklere göre bazen kapsamlı başka zaman parçacıl müdahaleler uygun olacaktır. Her yer için bir tek doğrudan söz etmek şüphesiz mümkün değildir. Bunu kentin iklimsel, fiziksel ve toplumsal yapısı belirleyecektir. Bu yazı, bunu anlamının yolunun saygı, sevgi ve ahlak temelleri üzerine kurulu "diyalog", üretilen akli hayata geçirmek için yürekten bağlanmış "birleşik eylem", yaşam odaklı düşünebilmek ve eyleme geçebilmek için de "yaşama dair bilgi" olduğuna vurgu yapmaktadır.

³Bknz: Ataöv, A., Haliloğlu Kahraman, E.Z. & Osmay, S. (2022). Empowering the community through participation and action in historic neighbourhood conservation planning. *Frontiers of Architectural Research*, 11 (3), 492-508; Ataöv, A. (2014). Housing production from a humanistic point of view: The issue of 'other actors'. *Planlama*, 23(2), 77-82; Ataöv, A. (2014). The role of strategic approach in the democratization of decision-making processes: Process design, participation and action'. *Planlama*, 23(3), 125-133; Ataöv, A. & Kristiansen, S-T. (2012). In search of a common ground: An empirical derived model of the formation of common ground among voluntary exchange relations. *European Planning Studies*, 21 (12), 1895-1918; Ataöv, A. & Kahraman, E. (2009). Constructing collaborative processes through experiential learning: participatory urban planning in Kaymaklı, Turkey. *Habitat International* 33, 378-386; Ataöv, A. (2008). Constructing co-generative processes: Participatory urban planning / making urban plans actionable. *European Planning Studies*, 16 (6), 829-851; Ataöv, A. (2007). Democracy to become reality: Participatory planning through action research. *Habitat International* 31 (3-4), 333-344; Ataöv, A. (2007). Continuous learning processes in creating the public realm. *Municipal Engineer (ICE)*, 160 (3), 135-143; Ataöv, A. & Haider, J. (2006). From participation to empowerment: Critical reflections on a participatory action research project with street children in Turkey. *Children, Youth and Environments*, 16 (2), 127-152.

Doç. Dr. CEREN UYSAL OĞUZ

Marmara Üniversitesi İngilizce Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü'nde ve ardından Jean Monnet Bursu ile Università Cattolica del Sacro Cuore Milano İtalya'da Avrupa Birliği alanında iki yüksek lisans yaptı. "İklim Değişikliğinin Ekolojik Bir Süreç Olarak Küresel Ölçekte İrdelenmesi" başlıklı teziyle Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent doktor olarak görev yapan Ceren Uysal Oğuz'un iklim değişikliği, çevre politikaları, Latin Amerika, Avrupa Birliği konularında çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Doç. Dr. SENEM ATVUR

Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2004'te mezun oldu. 2008 yılında yüksek lisansını Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde; 2012 yılında doktorasını aynı bölümde "Küresel Su Politikalarına Karşı Küre-yerel Toplumsal Hareketlerin Yarattığı Sonuçlar" başlıklı tez ile tamamladı. 2010-2011'de doktora tez araştırması için Fransa'da Université de Poitiers'de; 2014-2015'te doktora sonrası araştırma için TÜBİTAK bursu ile İngiltere'de Coventry University'de bulundu. Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçent doktor olarak çalışmaktadır. Çevre politikaları, iklim değişikliği, su sorunları, ekolojik güvenlik, uluslararası ve bölgesel politikalar konularında çalışmaktadır.

İKLİM ADALETİ, KIRILGAN GRUPLAR, GÖÇ ve DEMOKRASİ

ÖZET

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri en çok kırılgan gruplar olarak kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yerli halklar ve yerel topluluklar tarafından hissedilmekte, gelecek kuşaklar ve diğer canlı türlerinin de bu süreçte zarar göreceği vurgulanmaktadır. İklim krizinin mekansal kırılganlığı, sosyoekonomik eşitsizliği, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve politik istikrarsızlığı artırarak ekonomik kayıplara ve ölümlere yol açacağı, altyapıya zarar vereceği, yaşam kalitesini kötüleştireceği, göçlere neden olacağı öngörülmektedir. Bu olumsuzlukların giderilmesi için uluslararası, ulusal ve yerel iklim politikalarında iklim adaletinin yer alması, azaltım ve uyum çalışmalarının katılımcı ve demokratik süreçler içerisinde geliştirilmesi gerekmektedir.

GİRİŞ

İklim değişikliği 21. yüzyılda ekolojik, siyasal, ekonomik ve sosyal sistemlerin yerel, bölgesel, uluslararası ve küresel ölçekte karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biridir. Sanayi Devrimi'nden günümüze artarak devam eden fosil yakıt kullanımı, nüfus artışıyla birlikte endüstriyel tarım ve hayvancılığın hızla gelişmesi, ormansızlaşma gibi insan faaliyetleri sonucu atmosferde biriken sera gazı yoğunluğunun artması iklim değişikliğinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. İklim değişikliği ve küresel ısınma buzulların erimesine, okyanus akıntılarının değişmesine, şiddetli fırtınalar, ani yağışlar, kuraklık gibi aşırı hava olaylarında artışa yol açmakta, ekosistemleri ve biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilemektedir.

İklim değişikliği ile uluslararası ölçekte mücadele süreci 1992'de toplanan Birleşmiş Milletler (BM) Rio Zirvesi'nde imzaya açılan BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ile başlamıştır. BMİDÇS ile iklim sistemlerindeki değişimin insanlığın ortak sorunu olduğu belirtilerek tüm devletlerin işbirliği yapmasının gerekliliği vurgulanmıştır (UN, 1992). Devletlerin emisyon azaltım taahhütlerinin ilk önemli adımı 1997'de imzaya açılan ve ancak 2005'te yürürlüğe giren Kyoto Protokolü olmuştur. Bu süreçte tarihsel emisyon artışında en önemli paya sahip ülkelerden olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) yükümlülük üstlenmekten kaçınması ve Kyoto Protokolü'nü onaylamaması iklim değişikliği ile mücadele sürecine sekte vurmuştur. Kyoto sonrası dönemin azaltım ve uyum çerçevesi ise Paris Anlaşması'dır. 12 Aralık 2015'te Paris'te BMİDÇS'nin 21. Taraflar Konferansı'nda (COP21) 195 ülke tarafından kabul edilen, 22 Nisan 2016'da New York'ta imzaya açılmasının ardından 4 Kasım 2016'da yürürlüğe giren Paris Anlaşması ile hükümetler, uzun vadeli bir hedef olarak ortalama küresel sıcaklık artışının, sanayileşme öncesi dönemdeki seviyenin 2°C altında tutulması ve iklim değişikliğinin beraberinde getireceği risk ve etkileri ciddi oranda azaltacağı için, mümkünse bu artışın 1,5°C ile sınırlandırılmasına çalışılması üzerinde anlaşmaya varmıştır (UN, 2015). Türkiye'nin Ekim 2021'de onayladığı Paris Anlaşması'nı, bu çalışmanın tamamladığı Aralık 2022 tarihi itibarıyla onaylamayan ülkeler ise İran, Eritre, Libya, Yemen'dir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) Şubat 2022'de yayınladığı rapora göre (IPCC, 2022);

• İklim değişikliğinin etkileri çoktan dünya geneline yayılmış durumdadır ve bu beklenenden daha şiddetli olmuştur.

- Kısa vadede iklim değişikliğinin çok daha ciddi sonuçları ile karşı karşıya kalmamız beklenmektedir.
- Risk, daha yüksek sıcaklıklarla hızlıca yukarı tırmanabilir ve bunun geri dönülmez sonuçları olabilir.
- Adaletsizlik, çatışma ve gelişme mücadeleleri iklim riskine karşı kırılganlığı belirginleştirebilir.
- İklim değişikliğine uyum çalışmaları son derece önemlidir. Bunun sağlanması için uygulanabilir çözümler halihazırda mevcuttur ancak daha kırılgan topluluklara daha fazla destek verilmesi gerekmektedir.
- İklim değişikliğinin bazı etkileri uyum sağlanamayacak kadar yaygınlaşmıştır. Bu nedenle dünyanın bir an önce eyleme geçmesi gerekmektedir.

Bilimsel olarak tartışma götürmez noktaya gelen etkilerine karşın var olan uluslararası sistem içerisinde iklim değişikliği ile mücadele yetersiz kalmaktadır. Bunun en önemli nedenleri arasında özellikle gelişmiş devletlerin yükümlülük almaktan kaçınması gelmektedir. Örneğin ulusal çıkarlarına zarar vereceği ve ekonomilerine yük getireceği gerekçesiyle BMİDÇS ve Kyoto Protokolü'ne taraf olmayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bulunmaktaydı. Öte yandan bugün yürürlükte olan Paris Anlaşması'nın hedefleri ve devletlerin taahhütleri ise bilim insanları tarafından giderek derinleşen iklim krizinin önüne geçebilmek için yetersiz bulunmaktadır. Bu noktada özellikle fosil yakıt endüstrisinin çoğu ülkede ulusal politikalar üzerinde son derece etkili olduğu, bu sayede uluslararası müzakere süreçlerini de yönlendirebildiği görülmektedir. Sanayi Devrimi ve sonrasında, insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının atmosferdeki hızlı artışından büyük ölçüde gelişmiş ülkeler sorumludur. Sorunun ortaya çıkmasında hiçbir rolü olmayan en az gelişmiş ülkelerin ise ekonomik koşulları, hukuksal, teknik, kurumsal altyapıları iklim değişikliğinin olumsuz sonuçları ile başa çıkma ve uyum sağlama konusunda yetersizdir. Bu nedenle iklim değişikliğini azaltmak ve uyum çalışmalarını gerçekleştirmek için gereken finansmanı sağlamada, teknolojik altyapıya ve ekonomik güce sahip gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumlulukları nedeniyle yükümlülük almaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra Çin ve Hindistan gibi ülkelerin CO2 emisyonlarının çok hızlı artması, özellikle fosil yakıt kullanımına dayalı büyüme modelinin bu ülkeler tarafından terk edilmesi gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Bu noktada iklim krizine karşı harekete geçmesi gereken ve politika geliştiren ulusal aktörlerin başında devletler, sivil toplum kuruluşları (STKlar), yerel yönetimler, yerel topluluklar, aktivistler ve bireyler gelmektedir. Küresel ölçekte ise uluslararası örgütler, ulusötesi sivil toplum kuruluşları ve çok uluslu şirketler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliği azaltım ve uyum çalışmaları, farklı düzeylerde çok boyutlu işbirliğini zorunlu kılmaktadır.

İklim Adaleti ve Kırılgan Gruplar

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden halihazırda daha çok etkilenen, gelecekte en çok etkilenmesi beklenen, kırılganlığı en yüksek, öte yandan uyum kapasitesi daha düşük aktörler kırılgan gruplar olarak adlandırılmaktadır. Bu gruplar arasında kadınlar, çocuklar, yaşlılar, yoksullar, göçmenler, yerli halklar, yerel topluluklar gibi toplumun farklı kesimlerinin, en az gelişmiş ülkelerin ve küçük ada devletlerinin yanı sıra diğer türler, biyolojik çeşitlilik ve ekosistemler de yer almaktadır. İklim adaleti, bu kırılgan grupların taleplerinin dikkate alınması, haklarının korunması ve karşı karşıya kaldıkları risklerin ortadan kaldırılması

açısından önem taşımaktadır.

Monsma (2006: 489), insan hakları ve ekolojik sürdürülebilirliğin iklim adaleti kavramı çerçevesinde birleştiğini, kirlenici sanayilerin yol açtığı çevresel ve toplumsal sorunlardan en çok etkilenen toplulukların iklim değişikliği ile mücadelede de öne çıktıklarını vurgulamaktadır. İklim değişikliğinin en kırılgan gruplar üzerindeki etkisine odaklanan iklim adaleti yaklaşımı; yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde yüklerin daha eşit ve adil dağıtılmasını önemsemekte ve savunmasız toplulukların haklarının korunmasını amaçlamaktadır (Das 2016, 413).

İklim krizine neden olanlar ile iklim krizinden en çok zarar görenler arasındaki fark iklim adaleti kavramının daha çok gündeme gelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda kuşaklar arası adalet, ırk adaleti, sosyal adalet gibi farklı boyutlara sahip olan iklim adaleti kavramı uluslararası müzakerelerin de merkezinde yer almalıdır. BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan biri olan ve "iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçilmesini" öngören İklim Eylemi'nin hedeflerinden biri de *"kadınlara, gençlere, yerel topluluklara ve dışlanmış gruplara odaklanarak en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaların desteklenmesi"* olarak ifade edilmiştir. Bu çerçevede iklimin kırılgan gruplarının bu hedef çerçevesinde BM tarafından da öncelikli şekilde ele alınması dikkat çekicidir (BM Türkiye, 2022).

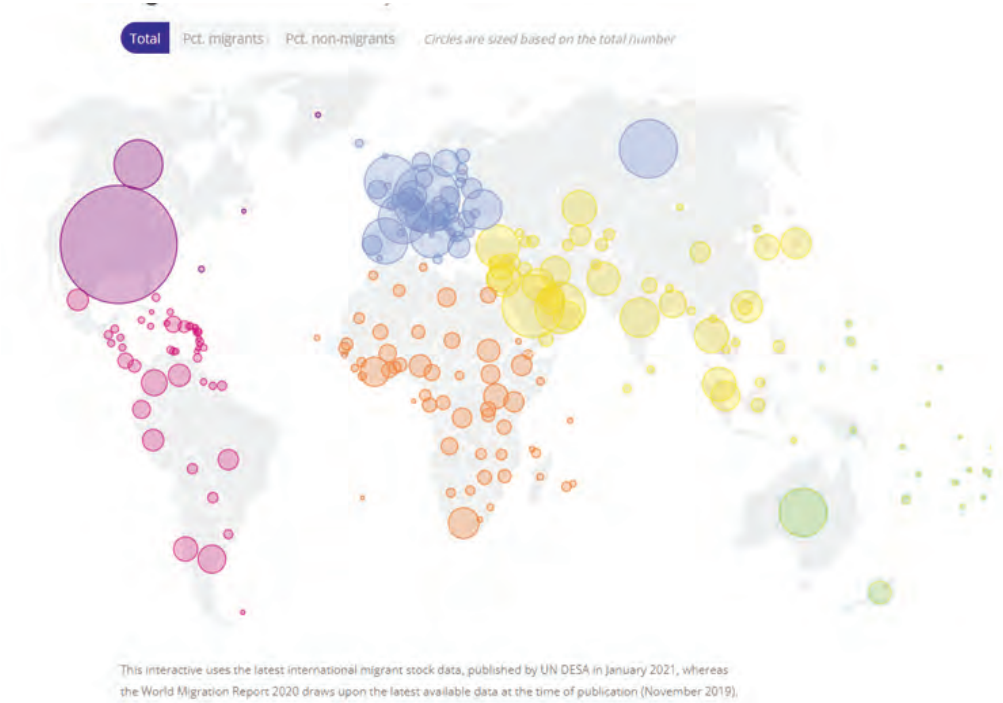
İklim Göçleri

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri var olan sosyal, ekonomik, politik kırılganlıkları artırarak yeni krizleri tetikleme potansiyeline sahiptir. "Tehdit çarpanı" olarak ifade edilen bu durum devletler arası, bölgesel ya da devlet için çatışmaların derinleşmesine, yeni çatışma odaklarının ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Kıt kaynaklar için mücadele sosyoekonomik eşitsizlikler ve istikrarsızlıkla birleşerek çatışma ve şiddeti artırabilmektedir. 2009 yılında BM Genel Sekreteri tarafından Genel Kurul'a sunulan bir raporda da iklim değişikliğinin "tehdit çarpanı" olma boyutu vurgulanmış ve insan refahını doğrudan tehdit edecek şekilde ekosistemler, ormanlık alanlar, tarım faaliyetleri, su kaynakları, insan sağlığı, üretim, yaşam alanları ve toplumlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler ele alınmıştır. Küresel bir sorun olan iklim değişikliği ile ancak küresel ölçekte mücadele edilebileceği için küresel işbirliğinin geliştirilmesi ve ulusal politikaların uyumlaştırılması gerekliliği ifade edilmiştir (UN Secretary General, 2009).

Bu bağlamda iklim değişikliğinin tetikleyeceği en önemli sorunlardan biri de göçtür. Şekil 1'de de görüldüğü gibi, uluslararası sistem içinde halihazırda büyük bir insan hareketliliği söz konusudur. BM Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerine göre 2020 yılında dünya genelinde yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen bulunmaktadır. Dünya nüfusunun %3,6'sına denk gelen bu sayı, 2011 yılından beri devam eden Suriye Savaşı ile katlanmıştır; 2022 yılında Afganistan'da Taliban'ın yeniden iktidara gelişi ve Ukrayna Savaşı nedeniyle de göç hareketleri hızlanmıştır. Ülke dışından gelen göçmenlerin yanı sıra ülkelerin içinde yaşanan insan hareketliliği mevcut sosyal, ekonomik ve politik kırılganlıklarla birleşerek yeni sorun alanları yaratmaktadır. IOM'a göre 2020 yılında yaklaşık 55 milyon kişi ülke içinde yerinden edilmiştir (IOM, 2022). Öte yandan 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'nda iklim krizinin

etkilerini dikkate alan çalışmalar da mevcuttur. Suriye'nin güneyinde iklim değişikliği ile bağlantılı olarak yaşanan kuraklık iç göçü tetiklemiştir. Kırsaldan kente doğru yaşanan göç, bölgedeki sosyoekonomik yetersizlikler ve politik baskı düzeni ile birleşerek protestoları ve çatışmayı alevlendirmiştir (De Châtel, 2014; Kelley, 2015). Bu bağlamda iklim değişikliğinin çatışma üzerindeki etkisinin mevcut sosyal, ekonomik ve politik yetersizlikler ve kırılmalıklarla bağlantılı olduğu gözlenmektedir.

(Şekil 1) Uluslararası Göçün Yoğunlaştığı Bölgeler

Kaynak: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/>

İklim krizinin etkisiyle özellikle yoksul ve dezavantajlı kesimlerin yaşam alanlarının zarar görmesi, ekonomik faaliyetlerinin sekteye uğraması sonucu artan yoksulluk, işsizlik, gıda ve su kaynaklarına erişim sorunları iklim krizini derinden yaşayan bölgelerde göçü tetiklemektedir. Bu koşullara maruz kalan kesimler için göç bir tercih değil, hayatta kalmak için bir zorunluluk haline gelmektedir. İklim değişikliğinin yol açtığı ya da şiddetlendirdiği kuraklık; doğal kaynakların azalması/bozulması; kıtlık; ormansızlaşma; tarım, hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkilenmesi; deniz seviyesinin yükselmesi; aşırı hava olayları nedeniyle yaşam alanlarının bozulması; derinleşen sosyoekonomik eşitsizlik ve politik huzursuzluk/istikrarsızlık göçe yol açabilecek başlıca faktörler arasında kabul edilmektedir. Küçük ada devletleri gibi iklim krizi nedeniyle tamamen yok olma riski altındaki bölgelerde göç kaçınılmaz bir olgudur. Bu bölgeler dışında iklim krizinin değişen etkileri insan hareketliliğini artıracak sonuçlar doğuracaktır. 2018 yılında Dünya Bankası tarafından yayımlanan raporda, etkili karbon azaltım ve uyum politikaları hayata geçirilmezse iklim krizine bağlı göçlerin 2050 yılında daha da artacağı öngörülmektedir. Rapora göre 2050

yılına kadar Sahra altı Afrika'da 86 milyon, Güney Asya'da 40 milyon, Latin Amerika'da 17 milyon insanın ülke içinde göç etmek zorunda kalacağı ve en yoksul olanların iklim krizinden en çok etkilenenler olacağı belirtilmektedir. Kırılgan grupların yerel olarak iklim değişikliğine uyum sağlamak ya da göç etmek konusunda az seçeneğe sahip oldukları, göç edemeyecek olan en kırılgan grupların ise yaşama uygun olmayan alanlara kısılacağı tahmin edilmektedir (Rigaud vd., 2018). İklim krizi sürecinde yaşanması beklenen kitlesel göçlerin önlenmesi mümkün görünmese de kontrollü göç için sorunun kökeninde yatan nedenlerin açığa çıkarılması ve buna yönelik politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede uluslararası ve ulusal azaltım ve uyum politikalarının hayata geçirilmesi, göç veren bölgelerin yaşam standardının yükseltilmesi ve özellikle demokrasinin güçlendirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almalıdır. Son dönemde artan göç hareketliliği, göç edilen ülkelerde göçmen karşıtı ve ırkçı eğilimlerin güç kazanmasına neden olmuştur. Demokrasi krizi tartışmalarıyla kesişen bu gelişmeler iklim kriziyle mücadelede demokrasinin neden önemli ve gerekli olduğuna odaklanmayı gerektirmektedir.

İklim Demokrasisi

Antik Yunan düşünürlerinden günümüze dek iyi yönetimin nasıl olması gerektiği tartışılmaktadır. İyi yönetim konusunda farklı görüşler dile getirilse de demokratik yönetimler yurttaşların yönetime katılımı, hesap verebilirlik ve güçler ayrılığı ilkelerinin işlerliği gibi özellikleri ile politik istikrar ve yüksek yaşam kalitesi sunabilen örnekler olarak öne çıkmaktadır. Kuşkusuz günümüz demokrasilerinde ekonomik gücün sağladığı bir kolaylık söz konusu olsa da ekonomik zenginlik ve liberal ekonomik düzen her zaman demokratik yönetim yapısına evrilmemektedir. Yurttaşların demokratik haklar konusundaki kararlılıkları ve toplumsal mücadele dinamiklerinin gelişmişliği demokrasinin de gelişmesini sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır.

Dünya çapında demokratik kurumların ve süreçlerin gelişimine destek sağlamak amacıyla kurulan Demokrasi ve Seçim Destekleri Uluslararası Enstitüsü (IDEA), Şekil 2'de görüldüğü gibi politik eşitlik ve halkın denetimi temelinde işleyen bir demokrasi için gereken unsurları sıralamıştır. Bu bağlamda demokrasinin seçimlere indirgenemeyeceği anlaşılmaktadır. Temsili demokrasinin şaibesiz seçimler, kapsayıcı bir temsil bölgesi, siyasi partilere özgürlük çerçevesinde iktidara gelen bir hükümetle sağlanması esastır. Bunun ötesinde sivil özgürlükler, adalete erişim, sosyal haklar ve eşitliği sağlayacak şekilde temel hakların garanti altına alınması; tarafsız medya, özgür yargı ve işleyen bir parlamenter sistem ile hükümetin denetiminin sağlanması; yolsuzluğun olmadığı, kolluk gücünün orantılı şekilde işlediği tarafsız bir yönetim aygıtının varlığı; seçmen katılımının artırıldığı, sivil toplumun katılımcı pratiklerinin geliştiği, güçlü yerel ve doğrudan demokrasiyi de içerecek şekilde katılımcı mekanizmaların işlediği bir yapı demokrasinin ayrılmaz parçaları olarak öne çıkmaktadır (IDEA, 2022).

(Şekil 2) Demokrasi İçin Kavramsal Bir Çerçeve

Kaynak: <https://idea.int/democracytracker/gsoc-report-2022>.

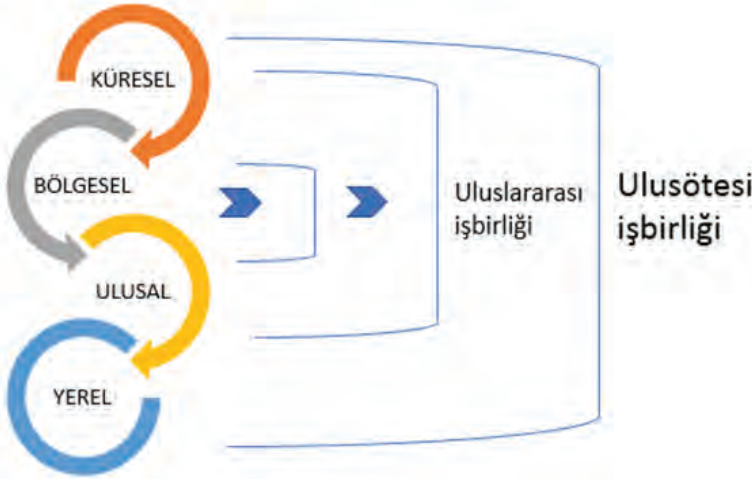
Demokrasinin güçlendirilmesi ve eşitsizliklerin giderilmesi, iklim krizine karşı mücadelede kapsamlı değişimlerin hayata geçirilmesi için elzemdir. Demokrasi, toplumun iklim krizinin yol açtığı olumsuz sosyoekonomik etkilerle başa çıkabilme kapasitesini artıracaktır. Bunun için demokrasinin hesap verebilirlik, şeffaflık, katılımcılık, toplumsal beklentilere cevap verme, temel hak ve özgürlüklerin korunması, toplumsal eylem pratiğinin geliştirilmesi çerçevesinde düşünülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda işler bir hukuk sisteminin varlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sivil toplumun güçlendirilmesi iklim krizine karşı tabandan gelen hareketlerin taleplerine cevap verebilecek ve iklim direncini artıracak politikaların geliştirilmesini ve hızla uygulamaya geçirilmesini kolaylaştıracaktır. Bu sayede iklim adaletini gözetken politik eylemler de artırılabilir. İklim krizine karşı uluslararası sistemde barış ve güvenliğin sağlanması, ekosistemlerin sürdürülebilirliğinin korunması, insan ve insan olmayan türlerin gelecek kuşaklarının yaşam haklarının gözetilmesi için iklim demokrasinin sağlanması şarttır. İklim demokrasinin en önemli unsurları şu şekilde özetlenebilir:

- Etkili azaltım ve uyum politikalarının oluşturulup uygulanması
- İklim krizine karşı toplumsal bilincin artırılması
- Kırılgan kesimlerin haklarının savunulması
- Gelecek kuşakların haklarının korunması
- İklim eyleminin geliştirilmesi

- Tüketim odaklı yaklaşımlara alternatif geliştirilmesi
- Kamusal hizmetlerin artırılması

İklim krizinin etkili bir şekilde yönetilmesi için küresel, bölgesel, ulusal ve yerel ölçeklerde harekete geçilmesi, uluslararası ve ulusötesi işbirliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede yerelden küresele uzanan esnek işbirliği yapılarının oluşturulması, her düzeyde farklı ihtiyaçlara göre koordineli politikalar geliştirecek ortak mekanizmaların işlerlik kazanması, iklim krizinin yıkıcı etkilerini azaltmak ve uyum çabalarını geliştirmek için önem taşımaktadır. Şekil 3'te de görüldüğü gibi iklim krizini yönetebilmek için çok boyutlu işbirliklerinin geliştirilmesi ve bu ortak yaşamsal soruna karşı ortak ulusötesi politikaların uygulanması gereklidir.

(Şekil 3) İklim Krizinin Yönetimi

Kentler giderek dünya nüfusunun temel yaşam alanına dönüşmektedir; BM verilerine göre 2050 yılında 6,5 milyar insanın kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir (Our World in Data, 2022). Nüfus yoğunluğunun giderek arttığı kentler ve kentliler iklim krizinin etkileri karşısında risk altındadır. Yerel yönetimler, yurttaşlara en yakın yönetsel birim olarak yerel iklim direncinin artırılması ve bu dirençliliğin demokratik usullerle sağlanmasında kilit role sahiptir. İklim direnci özellikle iklim krizine bağlı olarak şiddetlenen sıcak dalgaları, kuraklık, ani yağışlar ve seller, fırtına ve hortumlara karşı hazırlık kapasitesinin artırılması, altyapının iyileştirilmesi, ekonomik sürdürülebilirliğin düşük karbonlu şekilde sağlanması, enerji verimliliğinin geliştirilmesi, sağlık risklerinin azaltılması, bütüncül azaltım ve uyum politikalarının uygulanması ile bağlantılıdır. Bu çerçevede iklim direncinin artırılması ve iklim kriziyle mücadelenin etkinleştirilmesi için yerel düzeyde atılacak adımların uyumlaştırılması da önem taşımaktadır. İklim krizi karşısında yerel yönetimlerin politikalarının geliştirilmesi önemlidir; fakat yeterli değildir. Küresel bir sorun olan iklim krizi yerel yönetimler, merkezi yönetim, sivil toplum, bölgesel ve uluslararası örgütlerin koordineli çabası ve ortak politikaları ile üstesinden gelinebilecek niteliktedir.

Bu bağlamda iklim krizinin yönetimi açısından temel gereklilikler şunlar olarak sıralanabilir:

- Yerel yönetimler tarafından kentlerin iklim kırılganlığının saptanması
- Yerel hassasiyetler çerçevesinde gerekli azaltım ve uyum politikalarının belirlenmesi/uygulanması
- Yerel afetlere hazırlıklı olma derecesinin artırılması, önleyici planların geliştirilmesi
- Yerelin iklim direncinin artırılması, uyum kapasitesinin geliştirilmesi
- Yerel-ulusal kurumlar arasında iletişim, uyum, koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması
- İklim politikalarının takip ve izleme sürecinin güçlendirilmesi
- Ortak çalışma kültürünün yaygınlaştırılması

SONUÇ

Sanayi Devrimi'nden bu yana değişen ekonomik yapı, enerji kaynağı olarak fosil yakıtların kullanımı ve sera gazı emisyonlarındaki artış küresel ölçekte sıcaklık ortalamalarında yükselmeye ve iklim sistemlerinde değişimlere neden olmuştur. Küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunu 21. yüzyılda küresel bir iklim krizine evrilmiştir. Krizin üstesinden gelmek için başlatılan uluslararası girişimlere ve sivil toplumun artan hareketliliğine karşın sera gazı emisyonlarını azaltacak radikal adımlar gecikmektedir. Mevcut sosyal, ekonomik ve politik kırılganlıkları artıran bir tehdit çarpanına dönüşmekte olan iklim krizi ile başa çıkabilmek için yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte ortak ve koordineli politikaların ve eylemlerin geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır. Bunun için de yurttaşların iklim krizi hakkında bilinçlendirilmesi, her düzeyde işbirliğinin geliştirilmesi, yurttaşlara hesap verecek ve onların beklentilerine uygun politikalar geliştirecek yerel ve ulusal yönetimlerin oluşturulması, küresel düzeyde devletleri ve sermayeyi bağlayıcı yaptırımların üretilmesi özellikle gelecek kuşaklara yaşanabilir bir gezegen bırakılabilmesi için ortak bir yükümlülüktür.

KAYNAKLAR

BM Türkiye, "13. İklim Eylemi", <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/13>.

Das, Onita. (2016). "Climate Change and Armed Conflict: Challenges and Opportunities for Maintaining International Peace and Security Through Climate Justice", (Ed. Randall S. Abate), Climate Justice: Case Studies in Global and Regional Governance Challenges, Washington D.C., Environmental Law Institute.

De Châtel, F. (2014). "The Role of Drought and Climate Change in the Syrian Uprising: Untangling the Triggers of the Revolution". Middle Eastern Studies. 50 (4): 521-535.

IDEA (2022). The Global State of Democracy 2022. Forging Social Contracts in a Time of Discontent. Stockholm, IDEA.

IOM (2022). World Migration Report 2022. <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022>.

IPCC (2022). Climate Change 2022. Impacts, Adaptation and Vulnerability. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-ii/>.

Kelley, C.P. (2015). Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. Proceedings of National Academy of Sciences of the United States of America. 112 (11): 3241-3246.

Monsma, David (2006). "Equal Rights, Governance, and the Environment: Integrating Environmental Justice Principles in Corporate Social Responsibility", Ecology Law Quarterly. 33 (2): 443-498.

Our World in Data (2022). "Urban and rural population projected to 2050, World, 1500 to 2050". <https://ourworldindata.org/grapher/urban-and-rural-population-2050>.

Rigaud, K. et al. (2018). Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration. Washington, D.C., The World Bank.

UN Secretary General (2009). "Climate change and its possible security implications. A/64/350". <https://digitallibrary.un.org/record/667264> .

UN (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change, New York, United Nations.

UN (2015). Paris Agreement. https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf.

Doç. Dr. ÖZGÜR ARUN

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) yüksek öğrenimini tamamladı. 2001 yılında Berlin'e yerleşti ve 2002 yılının sonuna kadar araştırmalarına burada devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 2004 ve 2011 yılları arasında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2011 yılında, Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde tam zamanlı öğretim üyesi olarak araştırmalarına başlayan Arun, 2013 ile 2016 yılları arasında Gerontoloji Bölüm Başkanlığı yaptı. 2014 yılında, Akdeniz Üniversitesi Bilim, Hizmet, Teşvik Ödülleri kapsamında, sosyal bilimler alanında ödül alan Arun, 2017 yılında ise Academy for Gerontology in Higher Education (AGHE) tarafından yüksek öğrenimde etkileyici ve yenilikçi çalışmalar yapan ve üstün liderlik sergileyen bilim insanlarına verilen Rising Star ödülüne değer görüldü. Yüksek öğrenim, gençlik ve işsizlik, kırsal kalkınma, gelir ve refah, çocuk işgücü ve engellilik konularında araştırmalar gerçekleştiren Arun'un güncel çalışmaları, yaşlanma, kuşaklararası ilişkiler, kültür, sınıf ve beğeniler üzerine. Arun, yaşlanma ve yaşlılık yazınında öncü konumda olan The Gerontologist dergisinin editörler kurulu üyesi ve Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği'nin kurucularından.

İKLİM KRİZİNİN YAŞLI HAKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

İklim krizi dünya üzerindeki yaşamı tehdit ediyor. İnsan, doğanın bu yıkımının hem nedeni, hem de mağduru. Ancak iklim krizinin neden olduğu olumsuz etkilerle en fazla karşı karşıya kalanlar, en incinebilir kesimler; yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelliler, yoksullar, etnik ve dini azınlıklar.

Bu çalışmada iklim krizinin etkileri karşısında en fazla incinebilir kesimlerden birisi olan yaşlıların, özel olarak yaşlı kadınların ve engelli yaşlıların yaşadığı hak ihlalleri değerlendirilerek iki başlık tartışılacaktır;

- i. Türkiye'de yaşlı insanlar ne tür hak ihlalleriyle karşılaşılıyorlar?
- ii. Hak ihlallerini bertaraf etmeye yönelik en iyi uygulamalar ile bunlardan çıkarılan dersler nelerdir?

İKLİM KRİZİNİN YAŞLI HAKLARI ÜZERİNE ETKİSİ

İklim krizinin dünya üzerindeki yaşamı tehdit ediyor. İnsan doğanın bu yıkımının hem nedeni hem de mağduru. Ancak iklim krizinin neden olduğu olumsuz etkilerle en fazla karşı karşıya kalanlar, en incinebilir kesimler; yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelliler ile etnik ve dini azınlıklara mensup olanlar içinde bilhassa yoksullar.

Bu çalışmada **Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği**'nin son 3 yıl içinde sürdürdüğü araştırmaların bulguları ışığında iklim krizinin etkileri karşısında en fazla incinebilir kesimlerden birisi olan yoksul yaşlıların, özel olarak yoksul yaşlı kadınların ve engelli yaşlıların yaşadığı hak ihlalleri değerlendirilerek iki başlık tartışılacaktır ;

- i. Türkiye'de yaşlı insanlar ne tür hak ihlalleriyle karşılaşılıyorlar?
- ii. hak ihlallerini bertaraf etmeye yönelik en iyi uygulamalar ile bunlardan çıkarılan dersler nelerdir?

Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği tarafından son 3 yıl içinde 3 geniş kapsamlı araştırma gerçekleştirildi. Bu araştırmalardan ilki Antalya Yaşlılık Araştırması (AYA). AYA, 2013 yılında başladı. Öncesinde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışıyordum. Akdeniz Üniversitesi'nde gerontoloji bölümünün kuruluşuna katkı veren onlarca insandan birisiydim. Bölümün kuruluş sonrasında, 2011 yılında ODTÜ'den ayrılarak Akdeniz Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştım. Yaşlanma meselesi etrafında 2004 yılından itibaren sürdürdüğüm çalışmalara Akdeniz Üniversitesi'nde devam edecektim. Biri kırsal alanda diğeri kentte olmak üzere iki yaşlanma araştırması başlatmak üzere çalışmaya koyuldum. Türkiye'de hızlı bir dönüşüm yaşanıyordu. Öncelikle Türkiye'nin demografik dönüşüm süreciyle hızla yaşlanması, gündelik yaşama çarpıcı biçimde yansıyor. Kırsal alanlarda daha fazla yaşlı yaşamaya başlamıştı. Kırın dönüşümü kenti de etkiliyordu. Yereldeki eşitsizlikler oldukça çeşitliydi; hızla derinleşmeye başlamıştı. Diğer yandan başka bir dönüşüm, Türkiye'nin kalkınma sürecinde yaşanıyordu.

Hızla yaşlanan Türkiye zenginleş(e)miyordu. Zenginleşmek üzere yıkıcı bir kalkınma modeli

¹ Bu araştırmalara ve araştırmalardan üretilen kitaplara www.senex.org.tr adresinden erişilebilir. Bu yazıda Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneği tarafından yayımlanmış bahsi geçen ve kaynakçada sunulan üç araştırmaya ait kitaplardan bilgiler derlenmiştir.

seçilmişti. Bu, sosyal ve ekonomik yaşam ile çevre üzerinde büyük bir etki de yaratıyordu. Olumsuz etkiler öncelikle incinebilir kesimleri tehdit ediyordu. Böylesi bir arkaplanda, yaşlanan insanların ve yaşlıların yaşamı nasıl etkilenecekti? Yerel yönetimler hak temelli hizmet sunabilecekler miydi? AYA, hem içinden geçtiğimiz demografik dönüşüme tanıklık eden hem de politika geliştirenler, uygulayanlar, araştırmacılar, sivil toplum ile savunucular için bilgi ve kavrayış üreten bir araştırma olarak tasarlandı. Önce 2013 yılında başladı, ardından 2016 ve 2019/20 yıllarında olmak üzere her 3 yılda bir gerçekleştirilen boylamsal bir yaşlanma araştırması olarak devam etti. AYA, Türkiye'nin ilk ve tek boylamsal yaşlanma araştırması olarak 2023 yılında da tekrar edilecek.

AYA katılımcılarının %51'i kadınlardan oluşuyor. Kadınlar daha uzun yaşıyorlar. Toplumsal cinsiyet, yaşlanma sürecinde önemli bir gösterge. Zira Türkiye'de 75 yaşından itibaren yaşlılığın kadınsallaşması söz konusu. Yaşlılığın kadınsallaşması, belirli bir yaştan itibaren yaşlıların içinde erkeklerin sayısının hızla azaldığı, kadınların ise yalnızlaştığı bir döneme işaret eden önemli bir olgu. AYA bulguları ışığında toplumsal cinsiyet bağlamında en önemli sonuç şöyle tarif edilebilir;

Yaşlı erkekler yaşlı kadınlara göre çoğunlukla evliler; yaşlı kadınlar eşlerini yitirdikten sonra yeniden evlenme eğiliminde değiller. Yaşlı erkekler daha yüksek eğitim düzeyine sahipler ve daha varlıklılar. Bu göstergeler; iş, istihdam, gelir ve yaşam koşulları bakımından ayrılmış iki farklı yaşamın habercisi. Kadınların daha dezavantajlı olduğu bir yaşamın habercisi...

AYA bulgularına göre yaşlı insanların %4'ü cinsiyeti; %5'i etnik kökeni ve %8'i inançları nedeniyle kendisine ön yargılı yaklaşıldığını veya haksızca davranıldığını dile getiriyor. Yaş ayrımcılığı ve siyasi görüş nedeniyle haksızlığa uğramak ise daha sık karşılaşılan iki ayrımcılık türü. Siyasi görüşleri nedeniyle haksızlığa uğradığını dile getirenlerin oranı %16. Yaşı nedeniyle ayrımcılığa uğradığını düşünenler ise %11 düzeyinde.

Araştırmamızda yaşlıların daha fazla yaş ayrımcılığına maruz kalmaları; bu bakımdan yoksul yaşlılar arasında da yaş ayrımcılığının daha yaygın olması, artık servet üretememelerinden kaynaklanıyor. Türkiye'de yaşlı yoksulluğunun hayli yaygın olması; çalışanların emekli olduklarında yoksullaşmaları, yaşlandıklarında statünün yitirilmesi, imtiyazsız sınıflar tarafından yaş ayrımcılığının daha yaygın olarak yaşanmasının da nedenleri. Servet üretemez konuma düştüklerinde, yaşlılara karşı ön yargılar, haksızca davranışlar ve ayrımcı tutumlar daha da artıyor.

Türkiye gibi kalkınma sürecindeki toplumlar için sorun, yaşlanmak değil, zenginleşmeden hızla yaşlanmak! Bir yanda kalkınma için kaynağa ihtiyaç duyarken diğer yanda refahı artırmak ve adil biçimde paylaşmak gerekiyor. Ne var ki Türkiye son 15 yıl içinde toplumsal refahı artırıp adil biçimde yaygınlaştırmakta zorluklar yaşıyor. Bununla birlikte toplumsal yaşlanmanın beraberinde getireceği meselelere Türkiye henüz hazır değil. Dolayısıyla yoksullaşarak yaşlanan bir toplum olarak karşılaştığı zorluklar, insan hakları alanında derin yarılmalar yaratıyor.

Bu süreçte hızla yaşlanan toplumların, yaşlıların insan haklarını korumaya ve geliştirmeye yönelik mekanizmalara, ilkelere ve sözleşmelere ihtiyacı var. Nitekim yasal düzenlemelerin eksikliği şiddet, ihmal, istismar ve ayrımcılıklarla etkin mücadele edilmesini de engelliyor. Hak

temelli hizmetlerin etkin biçimde sunulmaması, eşitsizliklerin de derinleşmesine neden oluyor.

Senex: Yaşlanma çalışmaları Derneği'nin 2020 yılında başlayan Covid-19 salgınında yaşlı insanların ne tür hak ihlallerine uğradığına ilişkin gerçekleştirdiği araştırma eşitsizliklerin nasıl derinleştiğini de anlamamıza olanak tanıyor.

Özellikle Türkiye'de Covid-19 salgınında süresiz biçimde eve kapatılmaları sonucunda yaşlılarla ilgili negatif önyargılar daha da pekiştirildi. Yaşlılar, eğitimsiz, sözden anlamayan, söz dinlemeyen, kuralları ihlal eden, riskli, güvenliğe tehdit oluşturan ve nihayetinde devlete karşı çıkan kimseler olarak damgalandılar. Medyada, 'gençler ve yaşlılar', 'vatandaşlar ve yaşlılar', 'toplum ve yaşlılar' karşıtıları içinde sunulan haberler, yaşlı insanların yalnızlaştırılmasına, marjinalleştirilmesine neden oldu. Bu süreç yaşlılara karşı ayrımcı tutumların davranışa dönüşmesini de tetikledi.

Covid-19 gündeminde Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği tarafından gerçekleştirilen medya izlemesi sonucunda en yaygın biçimde gözlemlenen ayrımcı uygulamalar, hak ihlalleri 5 ana başlıkta toplandı;

- Seyahat özgürlüğünün engellenmesi
- Adalete erişim hakkının engellenmesi
- Çalışma hakkının engellenmesi
- Medeni hakların engellenmesi
- Sağlık ve bakım hakkının engellenmesi

Türkiye'de, yaşlıları salgından korumak üzerine kurulan argümanlar, yaşlıları marjinalleştiren, yalnızlaştıran ve izole eden uygulamalara ve davranışlara dönüşmüş durumda.

Bu süreç içinde toplumun en incinebilir kesimleri içinde yer alan yoksul yaşlılar, özelde yaşlı kadınlar ve engelli yaşlılar hakları en fazla ihlal edilen en fazla ayrımcılığa uğrayan insanların başında geliyorlar. Temiz suya erişim, sürdürülebilir gıda temini, beslenme hakkı, sağlığa erişim, çalışma hakkı, karar alma mekanizmalarına katılım, temsil edilebilme gibi temel insan haklarında sorunlar yaşıyor. Türkiye'nin yaşlanma hızı öyle çarpıcı ki, bu demografik dönüşüm sosyal ve ekonomik kalkınma sürecinde olumsuz etkiler yaratıyor. Aktif nüfusunu sürdürülebilir bir denge içinde istihdama katmakta zorlanan Türkiye'nin kalkınma sürecinde nüfus yapısının hızla dönüşmesi aynı zamanda çevre üzerinde de baskı yaratıyor.

Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği yaşlıların yaşadığı ayrımcılığı ve hak ihlallerini anlamak ve çözüm önerileri geliştirmek üzere 2021 yılında Birleşmiş Milletler'e bir rapor sundu. 2020 yılının Temmuz ayında Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Konseyi 44/7 sayılı kararıyla İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından, devletlerin ve ilgili paydaşların katkı ve katılımıyla, iklim değişikliği bağlamında yaşanan etkiler karşısında yaşlıları haklarının geliştirilmesine ve korunmasına dair bir çalışma yapılmasını talep etmişti. OHCHR'nin çağırısına istinaden Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği, "Senex Rapor: Türkiye'de İklim Değişikliğinin Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi" başlıklı Türkiye raporunu hazırlamıştı. Senex'in hazırladığı bu rapor 5 Ocak 2021 tarihinde BM tarafından kabul edilerek yayımlandı.

BM'nin kabul ettiği Türkiye raporunda Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneği yaşlıların yaşadıkları ayrımcılıkları ve hak ihlallerinin iklim krizinin etkilerinden bağımsız olmadığını da ortaya koymuştu.

Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği'nin sürdürdüğü araştırmalara göre temiz suya erişim, sürdürülebilir gıda temini, beslenme hakkı, sağlığa erişim, çalışma hakkı, karar alma mekanizmalarına katılım, temsil edilebilme gibi temel insan haklarında sorunlar yaşanıyor. Tarımsal faaliyetler ve sürdürülebilir gıda üretimi iklim değişikliklerinden en fazla etkilenen alanların başında geliyor. Kırsal bölgelerde yaşlı nüfus tarım sektörü içinde istihdam ediliyor. Yaşlıların büyük bir kısmı tarım sektöründe küçük meta üretimiyle geçimlerini sağlama-ya çalışıyor. Rafine teknolojilerden faydalanacak ekonomik güce, bunun gerektirdiği teknik bilgiye ve yetkinliğe sahip olamadıklarından üretimleri hane içi ile sınırlı kalıyor. Ya geçimlik ya da hane içi tüketim için yapılan tarımsal aktivite temel gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük rol oynuyor. Bunun yanı sıra üretimi yapılan ürünlerin saklanma koşullarının kısıtlılığı onların ekonomik bir değere dönüşmesini engelliyor. Geçimlik ve hane içi üretim yapılan toprakların niteliği iklim değişikliklerinden etkileniyor. Böylesi üretim angajmanı oldukça kırılğan bir dengede sürdürülüyor. Nitekim, hidroelektrik santralleri, termik santraller, baraj inşaatları, maden arama çalışmaları da kırsal alanda kırılğan dengedeki tarımsal aktiviteyi yakından tehdit ediyor.

Bilhassa 1980 sonrası yaşanan iç göçün ardından hızla yaşlanan kır nüfusunun, şimdilerde iklim değişikliği nedeniyle tarımsal aktivitelerini terk etmek zorunda kaldıkları gözlemleniyor. İklim değişiklikleri nedeniyle gelir getirici tarımsal aktivitenin karlılığını yitirmesi ya da sonlanması, geçimini tarımsal aktiveyle sağlayan nüfusun da yer değiştirmesine neden olmakta. Kırın dağılması, kentte gelen yaşlıların da bir başka kimseye ya da kuruma bağımlı olmasına neden oluyor. Tarım sektöründeki istihdamın niteliği nedeniyle kapsayıcı sosyal güvencesi olmayan yaşlılar kentsel alanlarda bakım ihtiyacını nasıl karşılayacaklar? Yoksullaşarak kente gelen yaşlılar temel gıda ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaklar?

Kırda ya da kentte yaşlıların, özelde engelli yaşlılar ile yaşlı kadınların, sağlık, sosyal bakım ve kapsayıcı sosyal hizmetlere erişimleri oldukça kısıtlı. Tüm bu nedenler iklim krizinden en fazla etkilenen kesimlerin başında neden yaşlıların geldiğine işaret ediyor. Temiz havaya, suya ve gıdaya ulaşmak, onurlu ve saygın bir yaşam sürmenin, yoksulluktan ve sosyal dışlanmadan korunmanın da temel koşulları. Ancak Türkiye'de bilhassa tarım arazileri, orman alanları ile akarsu kıyıları termik santraller, hidroelektrik santralleri, maden arama faaliyetleri nedeniyle tahrip edilmekte. Tarım arazilerinin tahrip edilmesi sürdürülebilir gıda üretimini derinden etkiliyor. Orman alanları ile akarsu kıyı ekosistemlerinin zarar görmesi ya da iyi yönetilememesi iklim değişikliklerinin etkilerini daha da artırıyor.

Nitekim orman alanlarının, akarsu kıyı sistemlerinin ve tarım arazilerinin yitilmesiyle inşa edilecek baraj, santral, havaalanı ya da herhangi bir yapı, kamunun yeniden bir mülke sahip olacağı anlamına gelmiyor. Hak mücadelesi sırasında karar alma mekanizmalarına katılmama, adalete erişimle ilgili sorunlar, hak arayanların kamuoyu nezdinde "devlete karşı geldiği" algısıyla dışlanmasına da yol açmakta. Doğaya verilen zarara ve mülksüzleştirilmeye karşı yürütülen hak arama mücadelesinde insanların "tehlikeli", "milli güvenliğe tehdit" ya da "güvenilmez" olarak damgalanması ayrımcılığı üreten bir söylem. Yaşlı

insanlar da bu süre. sonunda yerinden edilmekte, geçim kaynaklarını yitirmekte, güvencesiz hale gelmekte, adalete etkin biçimde erişememekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktalar.

Yaşlı insanların yaşadıkları hak ihlalleri nasıl engellenebilir? Çoklu ayrımcılıklarla ve özellikle yaş ayrımcılığıyla nasıl mücadele edilebilir? İklim krizinin etkileri derinleşirken, yaşlı insanlar iklim kriziyle mücadelede nasıl katkılar sunabilirler?

Türkiye'de yaşlıların, bilhassa yerel yönetimlerde, karar alma mekanizmalarına katılarak otantik seslerini duyurmaları büyük önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerde yaşlıların kararlara katılımının sağlamak üzere Yaşlı Meclisleri kurulabilir. Bununla birlikte, Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) ile ortak çalışmalar yapılarak yerel yönetimlerin yaş ayrımcılığı konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamak üzere yaygın eğitimler planlanabilir. TBB yaş dostu çevreler ve hizmetler başlığında geliştirecek bir farkındalık eğitimini yerel yönetimlerin kapasitesini geliştirmek üzere yaygınlaştırabilir.

KAYNAKLAR

Arun, Ö., Arun, B.K., Kocabıyık, S. (2021). *Türkiye'de İklim Değişikliğinin Yaşlı Hakları Üzerine Etkisi*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Arun, Ö., (2021). *Covid-19 Gündeminde Yaşlılara Yönelik Hak İhlalleri ve Ayrımcı Uygulamalar*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Arun, Ö. (2020). *Antalya Yaşlılık Araştırması Üçüncü Dönem, 2019 / 2020 Temel Bulgular ve Yerel Yönetimlere Öneriler*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Bu kitap, **+0,5 Akdeniz'in Geleceği 'İklim Krizinde Yaşamaya Dair'** çalıştayında sunulan bildirilerden oluşmuştur.

Muratpaşa Belediyesi'nin ücretsiz iklim yayınıdır.

PROJE EKİBİ

Prof. Dr. Gökhan Civelekoğlu, *Akademik Oturumların Danışmanı*

Ceren Şahin, *Çevre Koruma ve Kontrol Müdürü*

Hülya Özyol

Serin Kolkıran

Bersu Erdoğan

ORGANİZASYON EKİBİ

Gürkan Yılmaz

Ercan Turan

Nurhak Bingöl

Selen Altıntaş İlyaz

Yasemin Akça

Yayına Hazırlayan

Hülya Özyol

Grafik Tasarım

Sevil Ehliz

Kitap Kapağı Tasarımı

Sevil Ehliz